

KRÚDY GYULA
KÁNAÁN KÖNYVE
(1917-1919)

TARTALOM

ELŐHANG
MAGYAR HASAK
JÓZSEF-NAPI VENDÉGEK
FOGADÓ A RÉGI VILÁGHOZ
A VENDÉG AZ EBÉDLŐBEN
A BORÁSZ
EGY RÉGI EMBER VALLOMÁSA
ANGYALOS BANKÓ
JÚNIUSI ALKONY
SZENTIVÁN
NYÁRI FÉNY
ÚJ KENYÉR
BODEGA
TAVASZI ÚT 1917-BEN
PEST ARANYKORA
JEGYZET EGY RÉGI KALENDÁRIOMBA 1917-BEN
AZ ÁLOMLÁTÓK
BALJÓSLATÚ NAP
SZÜRETI DAL
NÉMA MAGYARORSZÁG
AZ AMAZONOK HARCA 1917-BEN
RAMSLI
MAGYAR SÓHAJ
A BUDAI VÁR

ELŐHANG

Néhány kis vidám és tragikus történet következik itt abból az életből, amit az emberek a szerelmeskedésen kívül folytatnak.

Bizonyos korszakig, mondjuk az aranyszőlő illatú negyvenedik életévig, nemigen törődnek az írók egyéb mondanivalóval, mint a szerelmi hangokkal. Legfontosabbnak látszik: a nők éjszeme és a lovag boldogtalansága; nemegyszer a férjhez menés vagy megházasodás körül telik el az írói képzelet; máskor csak házasságtörő hisztérikák és kicsapongó latrok érdeklik a mosdatlan tollast.

„Hiszen szép a szerelem - mondta például Kálnay László, akinek állandóan két-három felesége volt, persze balkézről; cvikkeres, mély hangú és kalucsnis férfiú volt, a pecsétgyűrűt a mutatoujján hordta, mintha a nőket is hitelesíteni lehetne, mint a hordókat de - de a legszebb kisasszonyt sem lehet legelni küldeni.” Úgy szólt, és a huszonegyes játékban nemegyszer előhívta tizenkilencre az alsót, különösen akkor, ha arcfehérítő szappanra, kis téli ködmönre vagy bábaasszonyra volt szükségük a nőknek.

A később következő történetkékre némelyek mondhatják majd, hogy az író késő vénségében fogalmazta őket, midőn cinikus volt, mint egy beretvátlan szerzetes, és a szentimentális szerelemnek már annyit sem hitt, mint a sárgarigónak. Pá, szerelem, te elzsupolt vándor-komédiás; pá, örjítő vágy, melynek jelenlétében úgy szaladgált az alulírott, mint a kandúr, amelynek farkára égő papirost kötnek.

Hangzatok, amelyek a női nevekből kicsendülnek, Isten veletek. Az Irmák budai télszagú neve, az Arankák struccotlás, legyezős lengése, a Máriák ég felé fordított szemfehére, a Katinkák affektálása, Juditok bibliai, színészkedő szenvedélye, Sárák anyáskodó, de erőszakos csókja, a Margitok apácásan kopogó cipősarka a hátunk mögött, női nevek álmodozó varázsa - Isten veletek. Ezentúl csak bor- és dohányyszagú férfineveket vet papirosra a költő.

Elkövetkezik az életkor, midőn bizonyos közmondásokhoz igazodik a férfiú.

Úgy például mondogatni kezdi, hogy csak a vagabundok soványak, rendes ember hasat ereszt. Egy kecsge formájú férfiú sohasem lehet a legjobb ügyvéd vagy a legbölcsebb bíró. Magas sarkú cipőt csak a parkett-táncosok viselnek. Színes nyakkendőt csak a pénztelen csirkefogók. Krémszínű nadrágot a pesti csepűragók. És holdvilágnál csak az elvetemült perszonák bolyonganak hozzájuk illő ifjú betyárok karján, valamint a muzsikus cigányok, akiknek ez a keresetük. Aki az éjszakát álmatlanul tölti, annak előbb-utóbb rossz vége lesz. És csak a borbélysegédek írnak szerelmes levelet. Futóbolond epekedik elérhetetlen nő csókja után. Semmittévő és műveletlen ember fecsérli idejét a nőknek való céltalan udvarlásra. Csirkeagyvelejű férfiú az, aki megelégszik az életből, annak javaiból a nők csacschaságával, emlékebe adott hajával, elcsent zsebkendőjével, elfelejtett fehérneműjével, kézszorításával, hangjával, felejthetetlen pillantásával. Okos embernek tudni kell, hogy a nők sokkal gyengébbek, mint a férfiak: az álmaik és a gondolataik, ha egyszer nyilvánosságra kerülnének, bízást azt eredményeznék, hogy egyetlen férfi sem akasztaná fel többé magát boldogtalan szerelem miatt; a vágyaik és a szerelmi kívánságaik elefánt nagyságúak a férfiérzéshez képest; és a lesütött szemekben nemcsak Capulet Julia önfeláldozása, de Báthory Erzsébet vérszomja is tükröződik.

Pá, elmerengő séta a hársak alatt, hegymászás és hosszadalmas gyaloglás, fáradalmas utazás, váróterembeli éjszakázás, szívdobogós randevú, ugrás az első emeletről és tébolyult menekülés az erdőben a házőrző komondorok elől.

Pá, életmegrontás nőként, pályaváltoztatás, hitehagyottság, rabszolgaság és a valódi természet elsikkasztása. Pá, te piros halál, amelyet egy hölgyi fotográfia társaságában kerestünk; Isten veled, lehajtott fejjel való kullogás a külvárosban, vasúti sínre fektetett nyak, midőn az expressz közeledik, és a legmagasabb fa kiválasztása a budai hegyek között, amelyen egész télen el lehet lógni, amíg tavasszal lenge ruhácskáját bontogatja a szőke szerelem a fa alatt, s ekkor a szerelmesek nyakába lehet zuhanni.

Ég veled, mennybéli szüzességű, drága ifjúság. Aladdin csodalámpásának fényében megjelenő házasságos élet, aranylakodalom után áhítózó öregség.

MAGYAR HASAK

Az étkezés kultusza nemegyszer felülmúlja a nő és a szerelem jelentőségét: csak a fiatal hátgerincnek való a nők körül való forgolódás, míg a nemzet törzsei, a férfiak, elszélesednek, mint a tölgyfák, és a csontrendszer és a test alkata leginkább üldögéléshez idomul, mint a régi magyarok csontvázán ez pontosan észlelhető. Ama tekintélyes, hosszú, szárnyas kabát, amelyet Magyarországon a megállapodott férfiak közönségesen viselnek (amelyet Ferenc József-kabátnak is neveznek, míg ha magyaros cifrák díszítik: hívják Deáknak vagy kántorkabátnak), a szabóknak előre látható találmánya a növekedő emésztési helyek és részek befödésére. Nem is lehetett egy fecskefarkos, úri kabátos úriemberből alispán. Has nélkül akár a világra se jött volna a közéleti magyar. A keszeg emberek még a nőknek sem tetszenek. Szép, kövér emberekre várnak a stallumok és gazdag özvegyek. Ki hitt volna a sovány bírónak, kecsége papnak, agárhátú fiskálisnak? A férfiak bizottsága már karakterbeli szükségesség volt. Csak a soványokat akasztották fel. Rendes emberről külön vett mértéket az asztalos, amikor kiterítették.

Ez a heptikás írói nemzedék, a bánatos tintanyalók és az Otthon-körbeli gavallérok honnan is tudták, hogy Magyarországon hasat illik eresztetni még a költőnek is? Petőfi, ha életben marad, bizonyosan olyan széles derekú ember lett volna, mint Arany vagy Vörösmarty. Amint a jó alispánnak testi terjedelmével alaposan be kellett tölteni vala a széket, a koszorús költőhöz is illett némi férfias korpulencia. Hiába erőlködik vala Virág Benedek vagy Tompa Mihály a nemzetbeli osztatlan népszerűsége. Aki fogyóhold-szerű arcképüket látta, bizony kiábrándul a versek írójából. Csak a vagabundok halnak meg soványan Magyarországon, a mihasznák, a betegek, az elvetemült lumpok. Nem is volt hitele egy hasatlan embernek. Hogyan lehetne tisztességes, megbízható, szavahihető férfi, aki egy országban soványan marad.

Milyen szép hasak voltak!

A főtisztelendő klérus körében a kerek, cipóhasak voltak föltalálhatók, míg a bírának, ügyvédeknek, hatósági embereknek hegyes hasuk volt, mint a dárda, amellyel megdöfték az igazságot vagy a gonosztevőt. Mint a tömlők lógtak a mamelukok hasai, míg a szélső baloldalon oly kemény dombok emelkedtek, amelyek a régi világban verekedésnél is hasznosak voltak; a hassal való lökdösést ismerték a perzekútorok, mikor a rabváltás folyt. Milyen szép hasakat neveltek a házas emberek! Hogy elgömbölyödtek az arcok és a fejek, midőn a férfiú megfelelő hivatalhoz jutott! Mily megható volt a testi pihenés és nyugalom végig a hosszú életen, mintha senki sem lett volna beteg Magyarországon. Mindenkinek megvolt az ennivalója, bora és kényelmes ágya. A regények boldogtalan szerelmeseiről a méhes ebéd utáni döngicsélésében, vagy a régi divatlapokkal, élcés újságokkal, *Vasárnapi Újság*-beli képekkel teleragasztott kamarában egy megsárgult újság tárcarovatából értesült a jóra való ember; a lugasban savanyúvíz meg kerti bor hűlt, amíg a gazda fejcsóválva forgatta az újító költők bolondos füzetét.

A régi magyarországbeli élet nem a változatosságra, hanem a jóságos hosszadalmasságra volt berendezve. A gondtól senkinek sem hullott ki a haja, mert a gondon könnyen lehetett segíteni. Teli gyomorral senki se ment a folyónak, ebéd után szundikált az ember, nem gondolt az öngyilkosságra. A kerekre hízott asszonyok egy hosszú életen át egyébre se gondoltak, mint arra, hogy mit főzzenek ebédre - ez a gondolatvilág nem alkalmas a női léhaság és könnyelműség ébredésére. A spájzok, kamarák, konyhák, rendesen megfoltozott fehérneműek megnyugtatták a férfiakat az asszonyok hűségéről. Csak ott volt szemetes az udvar, ahol a nőknek gondolata messze csavargott a háztól, mint éjjel a macska. Egy derék asszony nem is

ügyelhetett egyébre, mint a háztartására - hisz annyi gondja, vesződsége volt szegénynek, hogy társaságba jutván, nem is tudott egyébről beszélgetni: így hallotta, látta ezt már az anyjától, nagyanyjától. Az asszonyok összeültek, és megtárgyalták a háztartásbeli bajokat, eseményeket. Míg a férfiak nyugodtan szívták pipáikat. Kinek jutna eszébe a féltékenység, amikor az asszony cselédeiről panaszkodik?

A háború előtt mintha nem is lett volna szegény ember Magyarországon. Minden kémény füstölt, és harangszóra mindenütt ebédet tálaltak. Az volt a legszerencsétlenebb ember, akinek sehol sem terítettek. A testi megelégedettség érmetszője, az elhibázott magyar politika egészségi szempontból is szükséges volt. Hiszen ha a politika sem lett volna, mindenkit megütött volna a guta a jóléttől. A nemzeti energia és a vér lecsapolódott. A vérmes indulatok kitombolódtak. Senkinek sem rontotta el az étvágyát a politikai szenvedély.

Tejjel-mézzel folyó Kánaán, hová lettél?

Vajon következnek-e még századok Magyarországon, amikor csendesen emésztett a nemzet, erejét gyűjtögette, hosszan pihent, lassan, meggondolva élt, erős fiúkat nevelt, szép lányokat hoztak a gólyák, és mindenki jóllakott étellel, igével, csendes politizálással?

Úgy nézem, hogy a tunya, üldögélő, nagyokat evő magyar élet a történelem könyvébe kerül. A férfigerincek elszoktak a hosszú háború alatt a tölgyfás megállapodottságától. Ruganyos, zenebonás, nyugtalan életmód következik. A szép, kövér embereknek befellegzett.

JÓZSEF-NAPI VENDÉGEK

Abban a kalendáriumban, amely minden magyar házban egykor a szép hosszú élet naplója volt, József napján kezdődnek a fontosabb feljegyzések. A gazda - minden valamirevaló ember gazda volt Magyarországon - cselédeit fogadta, megújította velük a szövetséget. Az emberek a tavaszt látták az égen, a földön és a szívekben. Az élet kezdete, hosszú tél vége, a nyíló esztendő várható reményeinek íze: ez volt József napja. A templom elnéptelenedik e naptól kezdve, a föld népe künn a földeken tiszteli Istenét. Drágalátos világa egy messze múltnak.

Most az amazonok országára nyílik a tavaszi nap szeme. A férfiak olyan régen távol vannak tanyáiktól, falvaiktól, földi életüknek lombjaitól, amilyen soká még nem is voltak el odahazulról. Asszonyok és gyermekek keze és ereje megnövekedett három esztendő alatt, mint a fecskefiók megtanulja a repülést, a galamb a bukfencet, a vak ember a hegedülést. Az amazonok és gyermekeik megtámogatják a kunyhót, megmívelik a földet, tiszteletben tartják az apák erényeit, amíg a férfiak hazajönnek. A nagy mérlegen, ahol az országok súlyát mérik, Szűz Mária országa egy-két lattal nyom kevesebbet a háromesztendős hadjárat óta. A magyar földek és szívek inkább helyükön vannak, mint bármikor. Kétségbeesés és panasz nélkül múlik egyik bibliai esztendő a másik után. Az amazonok erősen fogják az eke szarvát; a hadjárat az ország belsejéből csak a férfiakat vitte el, de a magyar föld csodálatos ereje, gazdagsága és a megpróbáltatásokat a tavaszi szántás megújuló ifjúságával elbíró kitartása: itthon maradt, táplál, vigasztal, reménységet ajándékozik. József napján lekerülnek a szegről a régi kalendáriumok, és a tavaszi élet, bár férfiak nélkül, elkezd a csodálatos folyamatot, mint a jég alól felszabadult folyók, szelek, fellegek. A háború, mint egy bába, a világra segített egy új magyar generációt, a férfi nélküli asszonyok nemzedékét, akik férjük helyett a mezei földet ölelik, cicomázás helyett gyümölcsfát oltogatnak, és gyermekszülés helyett jószágot nevelnek. A természeti erő, amelyet a szerelem azelőtt a nőkből elfoglalt, mind munkaerővé változott. Igaz, hogy daltalan, néma lett az ország, az énekesmadarak is hallgatagok, és eltűntek a régi kis virágos falusi kertek, a pünkösdi rózsza helyére veteményt ültetnek; lagzimuzsika semerről sem mormog, a furulyaszó a múltak emléke, és az üveges kevesebb tükröt ad el: - de élünk és nyílunk, mint a repkény a régi vár falán.

A József-napi vendégek: a tavaszi munkák eljöttek Magyarországra, és megtalálják az amazonok izmos karjait, gyermekek korán bekérgesedett tenyerét. A gólyákkal, fecskékkel hazajöhetnek a férfiak is: rendben lelik itthon az országot.

FOGADÓ A RÉGI VILÁGHOZ

1914-ben még korcsmaillat volt Magyarországon. Származott a korcsmaillat a különböző borjú- és marhapörköltöktől, amelyek paprikától pirosan, hagymától szagosan, frissen csapolt, aranyhajú csipkefodros ser társaságában várták gabelfrűstökre az utazót, a legkisebb vendégfogadóban is.

Az önmagába révült nászutasok; a boldogtalanság elől futó tétova utazók; az életet, nőt és játékot meguntak; a szórakozottak; a hangulatosok; a nők után csavargó kalandosok; a szilajok és a melankolikusok; valamint az ínyesek, akik azért utaztak, mert tudtak egy korcsmát a Felvidéken vagy dél felé, ahol valamely ételt valamely különösséggel készítették - de a mesterségből, pénzkeresés céljából utazók is: nyugodtan szállottak meg a magyarországi fogadóknak, enni, inni mindig lehetett e helyeken, amelyek a Magyar Koronához, az Arany Bikához, a Zöldfához, a Bárányhoz, Hungáriához, a Tiszához és egyéb ser- és virstliillatú, kedvderítő nevekhez voltak címezve. Az utazás nemcsak annak ígért változatosságot, aki Sir John Falstaff módjára papirosdarabokra jegyezte fel a korcsmárosnők és szobalányok nevét az északi kerületekben, hanem elmulattatta akár a nagyehető Pickwick úr társaságát, akár pedig azt a méla fiatalembert, aki női ideálokat keres a vidéki fotográfus kirakatában, a fogadó előtti térség hetivásárjában, a Nepomuki szobra körül a felvidéki hidakon és az esti korzó ismeretlen hölgyei között.

A messzi történelmi időkben, a háború előtt, vidékre utazni még akkor is szívringató cselekedet volt, ha nem várta az embert a gólyafészkes ház és a lugasban pipázó atyafi (rég *Vasárnapi Újság* címlapjáról). Az elmúlt vidéki vendégeskedésről majd írunk egyszer, ha élünk, most csak a fogadóknál maradjunk, amelyeknek cégére, setétes folyosója, döngő kapualja, bolthajtásos ebédlője, kipirult arcú fogadósnéja, vendégsége olyan messze van tőlünk, mint egy emlékkönyv megfakult sorai. A régi utazó, aki a magyarországi vendégfogadóknak oly ismerős volt, hogy setét éjszaka is név szerint köszöntötték a pályaudvaron a nyalka hotelportások, az omnibuszok aranysapkás hivatalnokai; a tekintélyes derekú, fehér mellényes „főurak” a kávéházban felszólítás nélkül átnyújtották a frakkjuk zsebéből a házi cigarettacsomagot; az ezüst fejű, tiszta fehérműs, borukat nyelvükön szürcsölgető, konyhájukra hiú, üzleti becsületességükre féltékeny fogadósok kis selyemsapkájukat a kezükbe vették, és örvendeztek a parolának; a bérszolgát többnyire Antonnak nevezték, és az ablak ódon templomra nyílt, ahol vasárnapi reggelen oly tiszta áhítattal szólaltak meg a harangok, hogy az ember feloldozva érezte magát régebbi bűnei alól, és a városbeli elbolondított nők helyett inkább szent életű lelkész ismerőseire gondolt: - a régi utazó, ha manapság megszáll a Bikákban, Bárányokban, Koronákban, éjfél táján bizvást úgy érezheti magát, mint Boz félszemű vigécének a nagybátyja az edinburgh-i kimustrált postakocsik között. Itt is életre kelnek a kísértetek órájában a fehérre terített asztalokon a hatalmas sültök a hízott ökör húsából, sárga, zsírral bőven öntözött kappanok szaladgálnak a tévelygő lábai alatt, a virágkosárral ékesített porcelán levesestál párologva száll át a levegőn, és a kék szegélyű tányér hátán megfeni az evőkést a kiehézt utas, miután a szalvétát gallérjához dugta. Egyszerre megnépesedik a terem a jókedvű ebédelőkkel. Különböző asztaltársaságok gyülekeznek össze a város szétszórt részeiből. A sarokasztaloknál tiszta arcú, színes nyakkendőjű aggregények ülnek immár húsz esztendeje, akik a pecsétgyűrűt a kisujjukon viselik. Mindig ugyanazzal a tréfás megszólítással köszöntik egymást, és a malacfejjel, szárnyassal díszített étlapot nyelvcsettintve veszik a kezükbe, míg a régi pincér előhossa a fogvájóval megjelölt savanyúvizes üveget, az ebéd előtt vagy ebéd után beveendő orvosságot, a megszokott mustárt és a törzsvendég többféle

szertartásos eszközét, mint a betűvel ellátott poharat, a karikával átfűzött asztalkendőt, a három deci borok csillogva elfoglalják helyüket, míg a megyei és városi urak hosszú asztalánál a ser járja, amelynek székesége ilyenkor szebb bármely asszonyi hajnál. A „ringlik”, hagymás halak, félvirstlik zafiban, perecek, sóskiflik és császárzsemlyék vidám tréfák, gondtalan évődések között fogyasztatnak. Főlebbvaló és alantas szívbeli jó barát, polgármester és felesketett írnok tegeződnek, az alispán nemcsak bírása tisztviselőinek, de atyja is. A déli sernél elsimulnak a hivatalbeli súrlódások, barátok, testvérek ők valamennyien. Amott jön zöld kalapjában, macskanadrágjában, agarával a falusi földbirtokos, akit hangos örömmel fogadnak mindenfelé. Szívélyesen nyúlnak elébe a kezek, a fogadás személyesen hozza a frissen csapolt sert. Ő elmondja, hogy milyen lesz a termés - sohase elég jó -, majd meghallgatja a városbeli újságokat. Amott egyéb asztaltársaságok helyezkednek el. Van „Dugó”-asztal, színészek, hírlapírók, széplelkű polgárok asztala. A tanárok külön ülnek. És a katonatisztek ünnepélyesen és feszesen köszöntik egymást. Vidám ebédlőkédv, gondtalan, elsimult arcok, jókedvű kupeczek, elméskedő vigécek, megelégedett kereskedők: mindenfelé.

És egyre szól a fogadó harangja. Még mindig jönnek az új vendégek a Blasini gyorskocsijával, az omnibusszal, a falusi kocsival, a lóvonattal; jönnek a régi, vidám törzsvendégek vissza a messzi csataterекről, a nedves sírokból, volhiniai nádasokból, szomjasok és éhesek, tehát nyomban jó illatú kenyeret sóznak és paprikáznak, amíg a májgombócok levest az asztalra hozzák a megszokott, kedves pincérek.

Mikor pedig egyet üt az óra, a régi utazó felnyitja szemét a régi fogadóban. Ehetetlen kenyérbe ütközik a keze, idegen katonák ülnek a régi törzsasztalnál, sovány, zsírtalan a konyha, és a szél süvölt, mint a temetőben. A fogadói szobában fényes délben kukorékol a kakas, mert már ő sem tudja, hány óra van.

A VENDÉG AZ EBÉDLŐBEN

Az egykori Griff helyén épült vendégfogadóban évekkel ezelőtt - háború előtt - a vidéki vendégeket már a második, harmadik pohár sernél találta a déli harangszó; mire a József utcai verestorony harangjainak hangjai a háztetők felett összeölelkeztek a ferenci barátok harangjaival, a vendég gallérjába gyömöszölte az asztalkendőt, és nagyon csodálkozott volna, ha nem hozzák vala a konyha felől a párolgó húslevest. Esztendőig jártunk ide ebédelni, de sohasem érkezhettünk eléggé korán, hogy a konyha jobb falatjait ne fogyasztották volna a reggel óta strázsáló vidékiek. Velős csontot, „bein-fleist”, a levesben főtt zöldséget, különösen a kalarábét, töpörtyűs túrós csuszát a későn kelő pesti embernek egy nappal előbb kellett megrendelni a meghitt pincérnél (akit a vicces vendégek pincésnek, pincőrnek, pincellérnek is neveztek, aszerint, melyik lábukkal keltek fel reggel). Még a fogadóban lakó Szemere Miklós is úgy védelmezte mindennapi levesben főtt marhahúsát (paradicsommártással), hogy fél tizenkét órakor intézkedett, midőn a provincia már türelmetlenül verte a késheggyel a pohár oldalát az ebédlőben. No de végül mindenki jóllakott, pompásan emésztettünk, egymásnak megbocsátottunk, az ebéd utáni hangulatban üzletező ravasz emberektől be hagytuk magunkat csapni, és az ötkoronás pénzdarabból, amelyet a könnyelmű, pazarló és a szegények háza sorsára jutó gavallér az ebéd céljaira mellénye zsebébe eresztett, még vissza is adott a fizetőpincér, aki olyan kövér és barátságos volt, hogy legendák maradtak róla. (Ezek a régi Adolfo, Gyulák, Pisták: vajon visszabújnak-e még valaha az elárvult frakkokba, amelyekben őrangyalként sétálgattak a gondtalan törzsvendég körül?)

Az új Griffben, ebben a barátságos házban, hol vidéki életemet egykor vidékiesen folytathattam, mintha a szomszédban volnék, atyafiaknál, néhanapján megjelent egy kappanhájas, kopaszodó, negyven-ötven esztendőes falusi gavallér, gumitalpú, fűzős, kanárisárga cipőben, setétzöld ruhában és vadkacsa tollas kalapban. A vidéki urak egyenruhája volt ez hajdanán; viselték a macskanadrágot, midőn már többé sohase mentek vidékre, mint a megyei írnokok tartották a vizslakutyát, midőn már felhagytak a vadászattal.

A vidéki gavallérnak barkója volt, nyírott bajusza, és a barnás, drótszerű hajzat között látható kopaszság azt a véleményt ébresztette bennem, hogy fiskális valamely mezővárosban. (Szerettem egykor kitalálni idegen emberek foglalkozását, jellemét, szívbéli hangulatát a fogadók ebédlőiben, midőn a sarokasztaltól szemügyre vettem őket. Szerettem volna tudni, hogy mit csinálnak, mikor egyedül vannak a szobájukban, milyen mozdulatokat tesznek, tipegnek, topognak, nyögnek, sóhajtanak, vakaróznak és a házastársak mit beszélgetnek egymás között. De legfőképpen azt szerettem volna tudni, hogy mit gondolnak magukban. Kis játék volt ez, amint a nők kártyát vetnek, midőn egyedül vannak.)

A vidéki gavallérnak köszönhettem ez időben, hogy elmaradozó étvágyam visszatért.

A hagyományok szerint voltak olyan gusztussal és étvággyal evő emberek Magyarországon, akiket az ország másik végéből elvittek gyomorbeteg úriemberek mulattatására, gyógyítására. A híres evő majdnem olyan jelentékeny férfiú volt a nemzeti közéletben, mint a nagy ivó. Szükség volt rá, mint a politikában a rettenthetetlen kortesre, a börtönben az éles hangú kontremínörre, a képviselőházban a megrendelt közbeszólásra. Az én ismeretlen barátom, ha néhány évtizeddel előbb születik, mikor még tejjel-mézzel folyó Kánaán volt ez az ország, bizonyára megélt volna az evési tehetségéből.

Amint a levesét fűszerezte mellényzsebéből elővett szárított cseresznyepaprikával, amint az első kanállal a szájába vett a húsléből, amint kenyérhajat vegyített a leves tésztájába: már

látszott, hogy szakemberrel van dolgunk, aki sohase látogat el Amerikába, ahol állítólag állva és gyorsan esznek a vendégek.

Asztalkendővel fedett mellét jól nekivetette az asztalnak, amíg a levest kanalazta, hogy az ebédlő legtávolabbi zugába is elhallatszott a szörtyögés. Bizonyosan megmondták neki is gyermekkorában, hogy nem illik a levest hangosan szürcsölni, ámde az ember elfelejti a gyermekkori leckét. Közben a kanállal többször megkeverte a levest, mint a sörivő megrázza a maradékot a korsó fenekén. Aztán felemelte egyik kezével a tányért, és a leves végét a kanálba öntötte. Bajuszát megtörölte, kenyeret kapott be, s negyven cseppet ivott tisztán az asztali borból. Szemét körüljáratta, mint a birkózó, fogait megnyalogatta, mint a tigris, amíg a pincér andalogva közeledett a sülttel. A pecsenyéstálat vadul maga elé ragadta, mintha az ellenkeznék vele. A villával és késsel gyorsan egyforma darabokra szeldeste a húst, miközben láthatólag megbocsátott. Aztán jobb kezével a villát fogta, húst és kenyeret mártogatott a zsírba, a burgonyát vagy egyéb főzeléket is ügyesen felvette a hatalmas villára, majd egészséges, lapátszerű fogai mögé dobta a zsákmányt. Az állcsontok hatalmasan dolgoztak, mozogni kezdett a fül, majd a fejbőr, kipirult az orr, könnybe lábadt a szem, elfulladt a lélegzet... míg a bal kéz ezalatt egyhangú serény munkával kavargatta a fejes salátát, amelyet néha-néha ecettel, mustárral, franciával és angollal, majd olajjal ellátott, nem kímélvén a sót, paprikát, borsot sem, hisz a vendéglői asztali edényeknek kis fegyvertára volt előtte; a legutolsó asztalon észrevett egy magányos barna üveget, amilyenben a Maggi nevű gyomorbolondító folyadék szokott helyet foglalni: gyorsan magához parancsolta, és a salátára öntötte. - Mintha a sült csupán alárendelt szolgálja lett volna a salátának, akit előreküldtek kvartélycsinálás végett. A fejes saláta (burgonya és uborka hasonló megtiszteltetésben részesült) ünnepélyesen fogyasztatott el emberünk által, miközben, hogy az egyik kéz dologtalanul ne maradjon, villára szúrt kenyérdarabkával a pecsenyéstálat tisztára törölgette.

Miért mondjam el a túrós csusza történetét?

Emberünk vadsága csupán az utolsó túrómorzsaléknál látszott csillapodni, amelyet ujjával vett ki már a tálból.

Megtöltötte a vizespoharat félig borral, félig savanyúvízzel, egy hajtásra leöblítette. Keményfából készült fogvájót döfött fogai közé, és öklelő tekintettel végignézett az ebédlőn.

Bizonyosan undorodott az evők mohó étvágától.

A BORÁSZ

Egy kalendáriumi feljegyzés szerint Kerkápoly úrnak, Eötvös Károly szerint: a legokosabb magyar embernek termett a legjobb bora hazánkban. Termett ez a bor a Sashegyen, öreg urak még ittak belőle, és olyan elragadtatással emlékeznek reá, mint első kedvesükre. A régi boldog szerelmek közül való Andrássy Manó hegyaljai bora, amely után ugyancsak száraz kortyok maradtak, mint aranylakodalmon a nászéjszaka emléke. Bizonyos borok (a szőlők kipusztulásával) végleg eltűntek a magyar ember poharából, a filokszéra pusztítását, amely gyermekkoromban olyan szomorúvá tette Magyarországot, mint a tatárjárás, nem tudták pótolni az amerikai vesszők. Jégszürke fejű, veremhangú, száraz lóbőr módjára nyikorgó lépésű emberek már manapság azok a magyarok, akik még emlékeznek Magyarország boldog éveire, amikor a bort gödrökbe eresztették elegendő edény hiányában, ivott belőle a vándorlegény; megmerítették rongyos kalapjukat a kőborlók, akik valamikor nagy számmal lődörögtek a hazai országutakon, amint látszólagosan minden különösebb cél és tennivaló nélkül mentek egyik országrészből a másikba, elviselték a háznál található ócska ruhákat, pepita nadrágokat (midőn a gazda már megvénült), madárijesztő köpenyegeket, divatját múlt kürtőkalapot, s főként a sok régi csizmát és cipőt. A bor lefolyt a szőlőhegyről, ihatott belőle boldog, boldogtalan, még mindig maradt annyi belőle, hogy szekeren észak felé szállítsák kaftános kereskedők, akiknek herbergje Tokajban (a tűzvész előtt) egyik legnagyobb borbörzéje volt Európának. A cárok festője, a magyar Zichy nem hiába illusztrálta a boroshordót a legvidámabb társaságban, táncoló fiatal nők, nevető öregek, bohócok és barátok körében: a bor körül mindig jókedvű emberek sürgölődtek. A jó kedélyű korcsmáros, a tréfás borkereskedő, a piros arcú vincellér, a dupla orrú borászati felügyelő (többnyire levitézlett urak állomása), a legkülönbözőbb élcekkal, vidám mondásokkal, jellemző kiszólásokkal felszerelt, már életükben szinte anekdotakinccsé váltott „borászok”, ezek az országos híru szakértők, akik behunyták a szemüket, amikor a bort kóstolták, nyelvükön megforgatták, szürcsölték, harapták, szagolták, ölelgették, lenyelték vagy kiköpték: - immár mind a múltak emlékei. Eltűntek a vörhenyeges színű kabátok, vadászkalapos, tarka mellényes urak, akiknek bibircses arcán az ország pincéinek leltára volt felírva, akik szekeren utaztak északról délre, a Dunántúlról Erdélybe bort kóstolni, bort venni, amikor leesett az első hó, és a pincéket kiszellőztették, a sárga homokban fekvő üvegeket friss homokkal látták el, krétával felírták a hordóra: Anno Domini... a kis hordókat feltöltötték, a lopót kimosták, a csapatot megigazították, követ hengerítettek a helyre, ahová a nagymama elásta a Kossuth bankót vagy az ősapa a Libertást: kezdődött a tél, jöttek a borászok, a vendégek, az utazók, a pincének rendben kellett lenni. Jöttek a téli hajnalok, amikor a kemence tegnapi melegét árasztotta, és a lámpafény még az esti sajt maradékait világította meg az asztalon, de a gazda már útra kelt, vásárra, vonatra, lakodalomba, fiskálishoz vagy búbajosasszonyhoz... künn dühöng a téli fergeteg, amely farkasjárta vidékké változtatja a falvakat, eltemeti az országutakat, madárijesztőket és vándorlegényeket... a gazda asztalhoz ül, és hideg pecsenyét, kolbászt, sódart falatoz az útra, és jeges bort iszik tetejébe, amely hűti és ápolja a belső részeket, amelyek a zsíros vacsorában kifáradtak... Mily jó volt a bor - másnap, reggelig tartó muzsikálások után, midőn az őszi, hallgatag, méla délutánban nagy sétát tett az egészségére vigyázó ember, hogy egy messzi csárdát elérhessen az országúton vagy a város végén, ahol birsalmaillata volt a belső szobának, a korcsmáros öreganyja haldoklott az ágyban, amíg a menyecskét, leányt megölelgette a vendég, ki pohárban itta borát, vagy kuglizással izzasztotta petyhüdt izmait, Kálnay László öreg ügyvéd úr fejből mondogatta el Tompa Mihály mélabús verseit, a Nyír nagyot ásitott az őszi alkonyatban, megannyi fázékony vénleányok a látóhatáron a jegenyefák... és a kerti bort csendesen szürcsölik az emberek. A

holdvilág kidugja nagy bolond fejét az eperfák mögött, a legvénebb ember is csókra, szerelemre gondol.

Nincsen olyan drága halott, akinek emlékezetét el ne homályosítaná az idő. A borét is és a szerelemét is.

EGY RÉGI EMBER VALLOMÁSA

Az áhítattól csaknem keresztet vetek, mint ama régi tavaszon, amikor férfi lettem, midőn ismét érzem az ákácfa mézes-mázos szagát a fasorban. Most is, mint minden évszak változásakor, érzem, hogy titkos természetimádó vagyok: sajnos, csak negyvenesztendőskorában ismeri meg önmagát az ember, mikor nem lehet többé segíteni a dolgokon.

A kóborló cigányleány szoknyája csak azért tetszik, mert a pipacshoz hasonlít. A nők dús haja csupán azért érdemel figyelmet, mert a vadfüvek, hosszú szárú parti növények bőségét vonja az emlékezetbe. Carmen észvesztő szemében a pusztaságban lobogó lidérccláng vonz, míg Tatjana tekintete szőke, mint a korai nyári hajnal, amikor kocsin utazunk a harmattól nedves homokos országúton, és a falu tornya úgy eltűnedezik, mint a hátrahagyott élet. Mindig bölcs voltam fiatalkoromban, a lakodalomnak nem tudtam szívből örvenezeni, temetése nem búsuítam, mert sokat csavarogtam szabad mezőkön, magányos rekettyésben, bozóttal benőt határárkok mélyében, erdőkben megkerestem a pázsitot, hol ember nem hagyott nyomot, ligetben a legsűrűbb bokrot, ahová arctávolságnyra szállott le az énekesmadár; és így pontosan tudtam a természet életét, a falomb lehullását, az ér vizének színváltozását, a legszebb virágok elhervadását. S így bizonyos tudomásom volt arról, hogy a leghosszabb táncnak is vége van, megvénül a csalfa lány, formáját veszti a kíváncsú menyecske, gyászruháját leveti az öregasszony; s ugyanezért nem ugrottam kútba sohasem szerelem miatt. Ha nagyon fájt a szívem: sétatálcákat kezdtem gyűjteni, hogy felejtsek; kitakarítottam a padlás évtizedes limlomját, lombok közé ültem a legmagasabb fákra, és örvendeztem a szélnek, amely oly szűzen, tisztán, üdén zúgott, mint a forrás, midőn a sziklából kibuggyan; liszteszsákot hordtam a régi szélmalom körül, vagy elmentem vadászni egy hú eb társaságában, és napokig bujkáltam a nyíri holtvizek között. Ilyenformán nemigen bírtak velem a nők, bármilyen ruhát vagy kalapot vettek magukra, nyelvükre mézet, a hangjukba puskaport, tűzkő szikráját a szemükbe. Igen, megvettem azokat az embereket, akik szerelem miatt szenvednek, a borral az asztalra írják leánynevet, elmerülve mennek a kocsúton, hogy a szekér csaknem elgázolja őket, a falra másznak, és felporozzák a piszkot, midőn egyedül vannak. Képtelen voltam egy szerelmes regényt vagy verset elolvasni. Földhöz vágtam *Anyégin*-t. Sipulusz és Mark Twain voltak az olvasmányaim; előbbinek pesti házmeistere megkacagtattak, míg az utóbbi cirkuszi humora felvidített. A színdarabokban az intrikus színész imponált. Az ország nevezetességei közül Pletényi Pál földbirtokos, aki húsz esztendeje nem látta a lábát a hasától, és Parádfürdőn töltötte a nyarat, mert ott tudtak kedvére főzni.

*

A legbölcsebb fiatalkor után következik a bolond férfikor.

Későbbben beláttam, hogy az öregasszonyoknak, akik fejemet tapogatták bütykös ujaikkal, ebben is igazuk volt, mint a piócázás hasznosságában. Hányszor küldtek leányok elcsábítására, hányszor biztattak kikapós menyecskék után, s uszítottak révülten nevető özvegyek felé, akiknek az alsó ajka furcsán remegett, amikor fiatalember mellett ültek. Általában úgy emlékszem, hogy a szerelmet senki sem vélte tragédiának vagy mennykőcsapásnak, inkább egy mindennapi természeti tünetnek, mint a szívárányt, a háziállatok tavaszi táncát, a ménék nyerítését idegen kocsik után, a bika támadását a csordában. A gyermek sem rettent meg az éji lepkétől a szérűn vagy a ház körül; a fosztókák, batyubálok, majálisok, táncestélyek természetszerűleg arra voltak rendezve, hogy a férfiak és nők megismerkedjenek egymással. Bölcs berendezkedés volt az, hogy az öregasszonyok és öregemberek, akik már kiégtek, felejtettek, és fájdalomra, öröme többé képtelenek voltak, nevelték az ifjúságot. A lány vagy

asszony nem égi angyal, elérhetetlen sugár, férfit evő, agyvelőt és szívet marcangoló tünemény, hanem emberi lény, akinek nincsenek rejtett titkai, érzései, mondanivalói. Nincsen olyan nő, aki meg ne hallgatna, ha kellő időben lépsz a sarkára. Nincsen olyan leány, akinek hazudni ne lehetne. Ne félj, légy bátor, a vakmerőség erény a nők körül, légy erőszakos, rabold a csókot, használd fel izmaidat és aztán ne gondolj az elmúlt szerelemről többet, mint egy szerencsés kirándulásról.

Így mondogatták az öregek. Nevettek, tréfáltak, mert ők már tudták az élet értéktelenségét.

Be kár, hogy nem hallgattam rájuk életem végéig!

ANGYALOS BANKÓ

Ebből a képeskönyvből, amely a háború előtti régi Magyarországot írja le, mint az egykori hírlapíró a *Kis Tükör*-be, nem maradhat ki a bankó, amelynek olyan jelentősége volt, mint akár a szerelemnek vagy az egészségnek.

„Krajcárból lesz a forint”, szölte a régi közmondás, és valóban éltek nevezetes emberek a régi Magyarországon, akik takarékoságuk, mindenről való lemondásuk, aszkéta életmódjuk révén végül meggazdagodtak. A harisnyák, a kebelben viselt zacskók, az egész életen át szolgáló, rongyos bőrbugyellárisok a megmondható, hogy mily hangyatürelemmel hordták össze a dolgos kezek az első százast, majd az ezrest; mily emberi testből való test volt a hosszú életen át melengetett, szalmazsákba varrt, szekrény titkos fiókjába, máskor föld alá ástott bankó!

A régi bankó valóban részese volt az emberi életnek, a százasok, ezresek papirosaiért annyit szolgáltak az emberek, mint Jákob Rebekáért. A megfeszített munkának, a virrasztott éjszakának, a fukarságnak és az önkéntes nélkülözésnek várva várt gyümölcse volt a régi ötvenforintoson helyet foglaló arató pár, a százforintos pufók asszonyfeje, az ezerforintos bankó halovány narancsszíne és kétenyérnyi terjedelme. De még az ötös elnyújtott lábbal üldögélő, kalászos párkái is jelentékeny jutalmat jelentenek, míg az egyforintos, kékes szürke papiros már elegendő volt ahhoz, hogy az ember egy napra biztosítsa az élelmezését. Szinte megcsalva érezte magát a régi magyar, midőn jó forintosai helyett Wekerle kivereti Körmöcbányán az ezüstkoronákat. Úgy vélte, hogy a pénzegység kisebbedésével szegényedik Magyarország, új milliomosok, új gazdag emberek lettek, amint a pengő helyett koronákban kezdtünk beszélni. Eleinte azonban az élet olcsóbbodását jelentette a koronarendszer. Bizonyos nyugati gazdagság volt érezhető az országban. A forint idejében arra voltunk büszkék, hogy pénzünk csaknem kétszer többet ér, mint a francia pénz. Míg a korona megérkezésével a régi gazdag emberek váltig azt akarták elhitetni, hogy a korona megközelíti a régi forint értékét. Csak a muzsikus cigányok, koldusok és egyéb vagabundok érezték magukat kijátszva Wekerle koronáival.

*

Milyen előkelőség volt egy régi százas!

Emléke úgy suhan tova mai pénzes pénztelenségünkben, mint egy előkelő, dús, nemeslovagnak az árnyképe, aki az embereket uraságra, gavallérságra tanította. A százas már a grand seigneurök osztályához tartozott, felváltása, elköltése, esetleges eltékozlása nem történt minden lelkiismeret-furdalás nélkül. A szegény ember kezében vagyunk, amelyen tehenet, házat, sorsboldogságot lehet vásárolni. Vigyáztak is reá az emberek. Rongyos százforintos bankóval nemigen lehetett találkozni, mint manapság méltatlan, foszladozó, meg nem becsült unokával, levasalatlan százkoronással. A százast már a bugyelláris felső rekeszében őrizte mindenki, és inkább lemondott apró és nagy élvezetről a tulajdonos, ha az százasa felváltásába került volna. Száz forinttal zsebében Pestre, Bécsbe, fürdőhelyre utazott az élnivágyó gavallér. Gondtalan heteket lehetett rajta vásárolni, kiélvezni a vakáció napjait, regényeket lehetett szőni. Esetleg megházasodni is lehetett száz forintra. Grófnők és kokottok bepárfőmözték, és csak a vadonatújat kedvelték belőle. A férjember zsebében szivarszaga volt. De meg lehetett ismerni a faluról városba került bankót is.

Ha egyszer elindulnának a régi bankók (ha el nem égették őket), és meglátogatnák Magyarországot, mily furcsa tapasztalatokat gyűjtenének. Elmennének a régi bugyellárisokba, harisnyákba, kezekbe, ahol oly jól érezték magukat, mint fecske a fészekben: verébtójásokat találnának a

régi kedves helyeken. A régi birtokosok, akik egykor a bankók tulajdonában emelt fővel, gondtalan szívvel és repkedő kedvvel éltek életüket, házra, földbirtokra alkudoztak, nem féltek a holnap bizonytalanságától, még a betegségtől sem, manapság oly ijedt, bizonytalan és takarékoság nélküli emberek, mintha egy gonosz varázsló elbűvölte volna őket. Többé senki sem vasalja ki szeretettel a bankókat, mert nem érdemes e futóvendégekkel bíbelődni. Nem őrzik már harisnyában, fehérnemű között a színes papirosokat, ahonnan alkalomadtán oly meggondoltan vették elő, mint az ereklye; gyakran évekig hevernek elbújtatva fiókokban, és ünnepnaponként megolvastattak, a számjegyeik feljegyeztettek, gyűrődéseik kisimítottak, és olyan nehezen válnak meg a házból, mint az élet legdrágább java. A fukar többé nem rendezgeti őket magányos éjjeleken, midőn attól remeg, hogy ásni kezdik a ház falát. Az uzsorás liszteszsákját ölelgeti.

Céda leány lett az új bankó. Ma itt, holnap ott ver tanyát, sehol sem tartogatják szívesen, és eltávozása még csak annyi gondot sem okoz, mint egy futó kaland. Jön és megy, mint a bolygó zsidó. Vándorlásában elrongyosodik, szemétté foszlik, elmorzsolódik a mohón kapkodó emberi kezek között. A háború szennye, vére, gonoszsága van ragadva minden egyes darabhoz, mint a bűnjel a gyilkosok ruházatán. Ő itthon ölt, mint a bacilus nagy tömegével. Elválásunk tőle nem lesz fájdalmas, hanem megkönnyebbítő. Menjenek el a háború bankói, hogy többé sohase lássuk őket.

JÚNIUSI ALKONY

Nem csak szerelemből élt az ember.

Habár azok voltak a legboldogabb emberek, akik éjjel-nappal nőkön gondolkoztak. Elképzelték őket olyannak, mint a búza, a bor vagy az egészség. Folyton maguk előtt láttak hosszú szárú vadfüvekhez hasonlatos női hajzatokat, amelyeket a szél lenget; térdkalácsokat, amelyek olyan fehérek, mint a madárlátta cipő; derekakat, vállakat, kebleket, bugyborékoló hangokat, sarkokat, nyakszirteket, tenyéren gödröcskéket, anyajegyket a másnak láthatatlan helyen, testi rózsákat és búbajos völgyeket... Ők voltak a boldogok, akik a napnak, éjnek bármely percében hevülékenyen gondoltak nőkre, holdfényben lesbe álltak a kert végében, lyukat fúrtak az úszóházra, babonás gyökeret vásároltak a cigányasszonyoktól, és ebéd után nem hunyhatták le a szemüket anélkül, hogy valamely női alak talpig veres trikóban meg ne jelenjék a képzeletükben. Néha késői vénségükig nem tudnak megszabadulni a látományoktól, asszonyhangoktól, elképzelt üdvöktől. A különböző nőket gyümölcstől illatos almafa lombján hintáztatták maguk előtt a zordon öregségben.

De nem válhatott mindenki idővel száraz lóbórré, összeszáradt vadásztarisznyává, sem zörgő dohányszitává (amilyenek az öregek voltak, akik még az ebédjüket is abbahagyták, ha szoknya lengett az udvaron); a nemzet oszlopos része a tetőket tartó gerendák, az ország talpkövei evéssel és ivással gyűjtöttek erőt a hosszadalmas élethez.

Az ebédezésen és vacsorázáson kívül leginkább a reggeli órában, útrakelés vagy gazdasági munka előtt szerettek enni az emberek Magyarországon. De jó étvágyuk volt alkonyattal is.

A délutáni pincézés azokon a vidékeken volt divatban, ahol görbe az országút és a föld háta: a hegyoldal önként kívánczik, hogy hűvös barlangot ásson az ember, ahol a nyári hő elől szabályszerűen behűtött folyadékok társaságában meg lehet húzódni. A hold hűségesen megmutatta az utat hazafelé, a hársak és ecetfák az éjben bólongatva, nyugodtan hallgatták meg az ilyenkor szokásos dalokat, egyházi és politikai vitákat. Pincézés után füstölt kolbász- és sódarszaga volt egypár napig az embereknek.

Míg feljebb, a hegyek között, ahol sziklás a vidék, kőágyából elmenekült a gyöngye venyige, borozás helyett szőke sert ittak kancsókból azok, akik már szakítottak a szerelemmel, vagy pedig merő okosságból hiába várni hagyták a leánykát a városon kívül, a régi bástya alatt. Kriglik, csizmák, önfedelű poharak töltettek meg a hordó csapjáról, amelyet a híres Anton egyetlen kézmozdulattal emelt helyére, a publikum állandó bámulata közepette. Némely ember regényeket ír, a másik a trapézon táncol; Anton megelégedett az élet dicsőségeiből a sereshordó emelésével.

Pesten, Késmárkon, Bécsben (ahol eleget megfordultam) mindig azt tapasztaltam, hogy az élet legnagyobb kellemetlenségei közepette is vigasztalást lelhet az ember, ha pontosan tudja, hol és mikor csapolják a legjobb sert a városban. A mai embernek a nyála csuroghat azon „udvari” és „márciusi” serekért, amelyeket ősei (a háború előtt) olcsó pénzért bőven ittak alkonyattal meghitt korcsmákban, ahol kezet kellett fogni a sermérővel, mert oly jó ennivalókat adott az ital mellé. E fent említett városokban alkonyattal tizenöt-húsz pohár sert megivott az egykedvű polgár, míg a távolból elmosódva hangzott a térszene, mint a céltalanul mozgalmas élet. A híres sörözők többnyire lelkileg is ártatlan emberek voltak. Évtizedekig mondták ugyanazon vicceket, megpotrohosodtak, és váratlan meglepetés nemigen érte őket haláluk órájáig.

Az alföldi városokban a júniusi bolond ákác alatt a kuglizást láttam gyakorolni alkonyattal oly szenvedélyességgel, hogy abban kimerülhetett minden energia. Szerették e helyeken a fokhagymás pirítós kenyeret, kedvelték a vöröshagymás szafaládét, a liprói túrót és a juhsajtot. Szerettek a saját bicskájukkal enni az emberek. Szerettek hosszadalmasan elbeszélgetni kerti bor és szolyvai víz társaságában. Szerették a verset és a vitézi hazugságokat. Hosszú életkort értek a kuglizók.

Nemde, csak a bolond töltötte az idejét azzal, hogy nő miatt lehajtsa a fejét?

SZENTIVÁN

Álmaimban néha egy halott nő szokott meglátogatni, aki nyurga lábaival nem érinti a szőnyeget, fehér, lenge köntösén mégis úgy világítanak át formái, mint az éji mécs lángja. Bejárja a szobát, hol egyik, hol a másik széken foglal helyet, de sohasem kíváncsi a fehérneműs szekrényre, ahol találna pedig tennivalót; figyelmesen, hosszant nézi az arcomat árnyékba borult tekintetével, mintha én volnék a halott; ködlegyezővel takarja el arcát, hogy véglegesen soha reá ne ismerhessek, gondolhassam őt jónak, szépnek, egyetlennek: a felejtethetlenné; majd feláll, mielőtt a kakas kukorékolni kezdene az utca túlsó során, az artistaszállodában, a delejesnőnél, akinek közelében megállnak az óramutatók a gavallérok mellényszabójában, feláll a kísértetek és álmok elröppenő lengésével, és búcsúzó kutatást rendez az íróasztalon, levelek és könyvek között. (Ezért is gondolom, hogy nő a látogató, aki egykor kíváncsi volt, és lelki problémával nézte a felbontatlan leveleket.) - A nők úgy végzik kutatásaikat, mint Lecoque úr titkosrendőrei a régi francia regényekben. Bizonyosan megtalálná a éjféle látogató a kompromittáló írást. De az ágyban fekvő, álmos halott már fiatalkorában óvatos volt, és a piros lángnak áldozta fel (gondtalanul) a legszentebb ereklyét; mintha előre tudta volna, hogy egykor megvénül, és kénytelen önmaga előtt színpadra lépni, magányos, önámító estétet rendezni tovaszállott nők ittfelejtett limlomjaival. A halott tehát bizvást mozdulatlan maradhat keserves párnáin, amíg a kísértet a hervadt virágcserepek alá rejtett régi számlákat mohón keresgéli, hervadt névjegyek és meghívók jelentőségén töri a fejét, levelekkel bibelődik, amelyeket őelőtte nem olvasott el senki, gyanakodva csap le egy felhasználatlan színházi jegyre, és csodálkozik fotográfiákon, amelyeken csupán gyermekkorukban örökítették meg magukat nagy hajú, játékpuskás fiúk és fehér harisnyás leánykák.

*

De a kísértet nem nyugszik.

Kékes fényű kezeivel turkál az asztal ócskaságai között. Fából faragott szivarszipkák csörrennek, amelyekre hol Adelsberg, hol Jeruzsálem neve van vésve, egy sötétkék kődarab elhengeredik régi helyéről, a dohányszita, amely a hét sovány esztendő korát éli, meglódul. Lúdtoll és acéltoll, elzöldült kalamáris, régi báli kesztyű, a prophylactor üvegecskéje, vénségtől elgörbült ceruzák, leprélt virágok és ifjúkori lovaglővessző elhagyják helyüket. Pezsgődugó, amelynek hasára megtüzesített hajtűvel dátum van égetve, egy kis levélmérleg, amelynek súlyozói elvesztek, arckép nélküli keret - vajon ki volt egykor a keretben?, az atya pártécédulája, az égbe szállt nővér himzett órataratója, piros papucs egy falombbá vált nőnek, évek óta lezárt üres skatulya japán madarakkal, a nagyatyá ezüst gyertyakoppantója és a lámpás, amely annyit világított reménytelen éjszakákon: vajon kit érdekelhetnek, miután a franciaágyban végleg lehunyta a szemét az álmodozó, és a halottkém látogatása után jegyzékbe foglalják a hamutartó bronzbagolyát és egyéb kincseket, amelyeket életében összegyűjtött? Legfeljebb egy törpe, pápaszemes antikvárius lapozza majd fel a megfülezett könyveket, amelyek a halott mindennapi társalgói voltak, akikhez úgy ment haza, mint a polgár családjához, a tiszt szeretőjéhez, a mozgópostás feleségéhez. A szentiváni halott felesége Pickwick úr volt, akinek kalandjai, furcsaságai esténként egypár pillanatig elműlattatták. (Mert rendetlen életű volt a halott, és egyetlen vágyódása volt, hogy egy óráig, egy napig életében nyárspolgár lehessen.)

Ámde az árnyból, fehér sírvirágból és képzelemből szőtt asszony nemhiába motozott a halott szobájában. A fűrges ujjak, amelyek annyit kötöttek és bontottak, amíg elevenek voltak, kitartó munka után fölfedeztek valamit, amit a halott még önmaga előtt is rejtegetett az elmúlt

években, évtizedekben. Ami úgy tartózkodott a szobában, mint a kígyó a lezárt kofferben; mint a veszett patkány a fal vakolata alatt; mint a mérges pók hálójában a plafond sarkában, ahonnan egyszer majd leereszkedik a halálos szúrásra; mint az ismeretlen gyilkos fekete köpenyegében a behavazott küszöbön lesi, míg odabent elalszik a világosság.

Egy megfeketedett kötél volt az elrejtett, óvakodva őrzött kincs, amelynek az lett volna a hivatása, hogy megszabadítsa gazdáját az élettől, midőn az a körülmények folytán elviselhetetlenné válik.

Midőn a kínzó betegség, a reménytelen nyomor, a csüggedt vénség, a felépíthetetlen rommá égett szív, a tekintet elhályogosodása, az elpusztult fantázia és az elakadozó lélegzet: azt tanácsolja, hogy többé keresnivaló nincs az emberek között, a négy falon túl, a zajgó életben.

Ezt a mentőövet találta meg az asszony.

És miután egyebet nem tudott értékesnek a halott vagyonában, a kötelet magával vitte, miután a félhold fejű artista kakasa egyet kiáltott az utca túlsó során.

NYÁRI FÉNY

Ha egy napon megjelenének a régi fürdővendégek a magyar fürdőkön, akik évtizedekig, néha egy emberéletig jártak ide nyár elején.

Egy alkonyattal megérkezne a delizsánc, és múlt századbeli, fehér nadrágos gavallérok, battyus vándorszínészek, utazgató költők ereszkednének le a kocsiból a fürdőház előtt; vikleres asszonyságok, fejkötőben vagy kis kalapkában, férjhez menendő hajadonok és kerek szemű gyermekek érkeznének meg a múltból, akik itt nyaranta boldogan és vidáman tanyáztak, fürödtek és regényeket szőttek! - Nemigen ismernék meg régi helyeiket az egykori fürdővendégek, új embereket találnának, akiket azelőtt senki sem látott, más hangok hallatszanak a fák alatt, még a hangászok is kicserélődtek. A magyar fürdők a háború alatti nyarakon olyant változtak, amilyent száz esztendő alatt sem.

Az Anna-bál deli táncosai messzi temetőkkben fekszenek, miután harcosok lettek hosszú, békés évtizedek után, és a táncosnők gavallérok hiányában otthon maradtanak. A tó és az erdő, egy pár régi épület, a csizmahúzó és az evőeszköz talán nem változott, de az ebédre és vacsorára - a régi magyar bőségre és olcsóságra - már nem lehet többé ráismerni. A kis tanítónő, aki megtakarított forintocskáiból néhány hetet énekelve töltött a kárpáti kies fürdőhelyen, a hivatalnok, aki boldogan várta a balatoni nyarat, a turista, aki takarékoságból és egészségi szempontból gyalogszerrel kóborolt a hegyek között, a nyári vakációját élvező tanár, diák, akit „szupplikáns”-nak is hívtak: a régi magyar nyár figurái végleg elvonultak az emlékezésbe és az anekdotákba. A napsugár hevesebb, mint valaha, de csak a nagyon kiválasztottak engedhetik meg maguknak a nyári ferdőzést, amelyhez valamikor elég volt száz forint a mellényzsebben.

Tehát jön a delizsánc, a furmányos szekér, a falusi bricska, és hozza visszafelé a múlt időkől a régi, furcsa vendégeket, széles csizmaszárú öregurakat, akik együtt töltötték itt a nyarat az emeletmagasságba nőtt tölgyekkel; ahány karikája volt a fának, annyi esztendeje látogatják vala a fürdőhelyet; szűzdohányt, otthoni bort, kisüstönföttet, esetleg szalonnát hoznak magukkal, mert az idegenben sem akarnak nélkülözni. A furmányos szekeren a tekintetes asszony egy kamrára való elemózsiát hoz magával, drágalátos befőttet, hideg és füstölt pecsenyét, kenyérnek való lánglisztet. A kényesebb menyecske magával hozta az ágyneműjét, mosdóját, fürdőkádját; vénkisasszony macskáját és madarát. Egy-egy régi fürdői fogadóban nemegyszer kakas kukorékolt hajnalban, amelyet messzi földről hozott magával a fürdővendég, mert az órák nem mindig megbízhatók.

Parád, Füred, Palics, Bikszád, Sóstó: a régi magyarországbeli fürdőhelyek, ahol boldog, gondtalan nyarat töltöttek eleink, korántsem arra való helyek voltak, hogy ott fogadás, kellner vagy bárki meggazdagodjék a vendégek pénzén. Bár kártyánál, cigánynál, majálisnál mélyen benyúlt a bugyellárisába a fürdővendég: általában takarékoság jellemezte az életmódot. Jaj lett volna annak a fogadósnak, aki emelni merte volna a rostélyos árát negyven krajcárról, de perbe fogják azt is, aki nem dúsan és bőven főzet vala a messzi földről idegenbe került magyaroknak.

Lisznyai, Tóth Kálmán, Náray Iván, Bartók Lajos, Komócsy József, akik majdnem egy csapáson jártak a vándorszínészekkel, tárt karokkal fogadtatnak mindenütt a nyári unalomban. A poétázgató ember bizvást elindulhatott utazási tőke nélkül a régi Magyarországba. A honfiak és honleányok diadalkapukat állítottak. A női szívek fennen dobogtak. A jókedvű urak összegyűltek a környékről. Az öregasszonyok nyomban Petőfivel álmodtak, ha egy vándorköltő ment keresztül a falun.

*

Már régen nem járnak postakocsik, és íme, a ferdőző közönség ismét úgy utazik, mint nagyanyánk korában. Elemózsiával megrakodva indul el otthonából az útra, mert az útszéli fogadók, korcsmák, csárdák olyan üresen ásítanak, mintha tatárjárás utáni időt mutatna a kalendárium. Liszteszsákok, oldalosok, nyugalomba vonult pincetokok, cselédkenyerek, tejespalackok, savanyúvizek, evőeszközök, esetleg egy tojóttyúk s egyéb baromfi utaznak a gőzvasúton, amelynek ablakából néhány év előtt gúnyosan mosolyogtunk a régi szokásokhoz ragaszkodó, maradi falusiakon, akik a töltés mellett szekereztek. Császárhúst, füstölt kolbászt, kávé, teát cipelnek a gavallérok, akik hölgyük meglátogatására máskor egy szál virággal vágtak neki az útnak.

Vajon él-e még a szerelem e bús időkben, amelynél zordabbakról még nem álmodott költő?

Csókolóznak még a régi padokon, amelyekbe szívek és betűk vannak vésve? Miről susognak holdfényben a platánok, és mit mormog a tó éjfél felé?

Bakkecske módjára mekeg az epekedés az elmúlt ifjúság, a régi szép idők után. Úgy látszik, hogy már nem is lesznek Magyarországon többé boldog emberek.

ÚJ KENYÉR

A régi krónikás vers szerint: „*a földi Kánaán, Európa Édene*”: Magyarország olyan boldog ország volt, hogy benne élni gyönyörűség volt. Sok századok előtt írta a verset valamely vándorénekes, amikor még érdemes volt dalolni a hazáról és benne lévő földi jókról a füleknek és szíveknek. Ma idegenül hangzik a szó. Megállunk fölötte. Miért földi Kánaán az ország? Az igazi Kánaánt csak a Bibliából tudjuk, a térképen hiába keressük helyét. Lehet, hogy így vagyunk a másik Kánaánnal is, amelyről a lantos dalolt.

*

Emlékeztek a nyárra, midőn nem volt elég zsák Magyarországon, az őszre, midőn nem volt hordó, s a bort vermekbe eresztették, a télre, midőn mindenki sódort evett, a harmadnapos hideglelésre, a gyomortágulásra, a kenőasszonyra, a piócára és az emésztést elősegítő folyadékokra? Emlékeztek, mikor mindenki elzsírosodásban, emésztési zavarokban kereste betegségét? Mindenki húst evett és bort ivott, s mégis oly szerencsétlennek éreztük magunkat, hogy honfibu nélkül még lakodalomban sem lehetett részt venni. Amikor a nyári tüzek, a biztosító társaság rovására létrejött tüzek korszakát éltük. Gabonaraktárak, szénaboglyák, megtelt csűrök, dús termések égtek el - s a biztosító gyanakodva fizetett. Midőn lábon eladta termését a földesuraság, krumplit a tótnak meg a sertésnek termett a föld, ingyen adták a gyümölcsöt, eldobott kenyérrel voltak megrakva a mértföldmutató kövek, a földeket nem aratták le az utolsó szemig, szőlőt a venyigén felejtettek, tejen nevelték a csirkét, és a téli országúton is talált ennivalót a cinke! A tengeri a dülőutat szegélyezte, és arra való volt, hogy a delelő nyulat kiugrassza belőle a kopó. Minden ló zabot kapott, és a vadak, ürgék, hörcsögök meghíztak a learatott mezőkön! Sertést azért is kellett tartani a ház körül, hogy legyen, ami megegye a sok fölösleget. A faluvégi cigány malaca éppen úgy hizóvá lett, mint a földesuraságé. A tehénke mindenütt talált ennivalót, hogy teje legyen. Az eperfa gyümölcséből egyformán táplálkozott gyerek és baromfi. Kacsa és liba felnőtt a ház körül, hogy a gazda észre sem vette. A méhek mézet termeltek, és csikó, borjú jött a világra. Fehérlő gulyák, világos mezőkként vonuló nyájak, földi göröngy sűrűségű kondák és nádlábú, karcsú ménesek országa: hová lettél?

*

Boldog ember volt az arató, mert magának is aratott. Reménykedve várta a molnár a gabonás zsákokat, mert neki is jutott. Az új kenyérnek áldott illata volt, amelyet szakértelemmel kóstolgattak az öregek, összehasonlítván a kenyér ízét, minőségét a tavalyival vagy még régebbi esztendőkével. Mindig emlékeztek egy olyan esztendőre, amikor több és jobb volt a kenyér. De akármilyen kevés termett, mindenkinek jutott belőle. Nem halt éhen senki Magyarországon. A szárazmalom körül, a szélmalom dombján, az olajszagú, titokzatos szerkezetű gőzmalmok udvarán elhullott annyi mag, mint kalász a földeken, abból megélhetett a szegény, ha összegyűjtötte a maradékot. Kinek jutott volna eszébe, hogy nem lesz kenyere Magyarországon? A falusi koldusnak szívesebben adtak karéj kenyeret, mint rézkrajcárt. Összeszáradt a kenyér, mert nagyon sok volt. Ínyesek, különösségkedvelők a katonaprófuntot dicsérték a cipó rovására.

Júliusnak e napjaiban a gondos háziasszony asztalán már új kenyér fogadta a kedves vendéget. A mezőkön még az aratók éneke hangzik, a vadvirágok illatát veszik fel a földeken dolgozó asszonyok és leányok, barnapirosra sülnek az arcok az országban, a nagybeteg is kimászik ágyából, amint az új kenyeret várja.

Milyen a kenyér?

Milyen a termés?

A politika, szerelem, családi baj, anyagi gond, testi és lelki nyavalya, örömtelen vénség és fájdalomkodó kultúraszomjúság július elején leválik a magyarokról, mint a csigáról az elhasznált házikó. Megújodik, felfrissül, reményteljes életre ébred az esztendő balsorsban elfáradt ország. Élénkség, jókedv, életvágy, remény jön az új kenyérrel, mint az Úr testével. Felejtjük régi bűneinket, mulasztásainkat, elhibázott életünket: új élet kezdődik a régi helyén.

Vajon milyen lesz az új kenyér ez évben Magyarországon? Elhozza-e magával az új életet, amelyre mindnyájan vágyakozunk?

BODEGA

Nemcsak kenyérrel élt az ember, ámbátor a fehér cipót, amelyet lacipecsenyével lehetett kapni a vásárokon, halála napjáig nem felejtí el, aki kóstolta: ugyanígy az emlékből él tovább a sóspercec, amely ropogott a déli sernél, valamint a különböző zsemlyék, a császár, a vajas, a vizes, amelyek mind az ember szolgálatára voltak; és a kenyérnek keménymagos illata volt.

A leveles csárdán, a duttyánon kívül olykor az úgynevezett bodegákat is felkereste a férfinép, ahol fehér kötényes, kíváncsú fehérszemélyek mosollyal fogadták a vendéget, és a hátulsó kis szobába tessékelték. Hívták az ilyen helyet ízlelítőnek is, falatozónak is; a mostani fővárosi büfék szomorú, szegényes maradványai a régi dús bodegának.

A bolt-előrésekben szétnézett a vendég, és mindent felhalmozva talált ott, ami „szem-szájnak ingere”. Jégen várta az osztriga, hogy feltörjék házikóját, miközben a citrom cseppent, és a vajas kenyérszelet fehér lett. De ott pirult a mindenféle ínycsiklandozó dolgokkal töltött tengeri rák, a különböző mártások alig várták, hogy leönthessék. Voltak csigák, amelyeket egyszerre lehetett lenyelni, és dobozaikban a rákok a táncosnőket, a balett ifjú hölgyeit juttatták az ember eszébe, mert a régi világban a táncosnők vacsorája rákkal kezdődött, amint Catulle Mendès elbeszéléseiből tudjuk.

Nagyon régi lehet az az adoma, amelyben a vidéki ember a fogaival akarta feltörni az osztriga kagylóját. A legkisebb magyar városban is volt delikateszkereskedés, amelynek tengerentúli kincseit mindenki olcsó pénzért megismerhette. Ámde a fűszerboltokban is többféle hal várta a vevőt, mint amennyinek manapság a nevét tudjuk. Edényeikben hagymasalátáik alatt savanyodtak az angolnák és a különböző heringek. A kelet-tengeriből a tejest kedvelik a vevők, míg a kisebbfajta halak közül mindegyik megteszi a magáét. A füstölt, a pácolt, a tekercsbe kötött. A francia szardínia, amely néha meglepően nagy és ízletes, ha Cannon úr cégérét viseli; az olajos pisztráng, de még az úgynevezett ringli is csak étvágyat fokoz. A különböző kaviárok, a nagy szemű orsovai, a szürkésbarna amszterdami, az orosz ázsiai folyókból való ikrák néhány hatosért megszerezhetők s elfogyaszthatók a bodegában. De ez még mindig csak eleje az étkezésnek. Hol vannak még a többi gyönyörök, amelyek a kis szoba vendégét olcsó pénzért elmulattatják.

Így: a lúd- és vadpástétom, a hideg vesepecsenyék, angol és debreceni szalonnák, kassai, prágai és magyar sódarok, amelyek oly ízletesek voltak, mint az ifjúság. - Kassán, korai nyári reggeleken a Tátra-vonat utasait két hatosért várta egy tányér tormás sódar, Prágából vagonszámra jött rózsaszínű, kis malacsonkát vett minden okos ember, de a csülök, sonkacsontok, sonkaszalonnák is jó táplálékul szolgáltak a vékony erszényűeknek. Ott voltak a nyári és téli szalámik, amelyek ízletesség dolgában felülmúlták a mortadellát vagy a veronai nagy szalámit. Kolbászok, szafaládék, csontos sertéshúsok, tormás malacaprólékok, körmök, fülek, meleg oldalasok inkább a szegényebb néposztály számára voltak a hentesboltokban. Míg a tejen hizlalt steier kappanok, az Andrássy úti boltos híres libái, a hideg kacsacombok, a tarka fácánok, kövér fűrjek, ínycsok, foglyok és galambok már akkor is az arany szolgálatában állottak. De nem kellett mindenkinek a fecskéfészkeles vagy a szalonka guanója. Úgy is lehetett élni Magyarországon, hogy egy forintot költött el a gavallér a hentesboltban vagy a bodegában, és pompás, egészséges eledelmet kapott. A párizsi ecettel és hagymával, a rántott szafaládé, a tojásételeknek sokfélesége, a sajtoknak, túróknak eldorádója, a kitűnő cukrászsütemények, kék dobozba préselt fügek, jó szagú narancsok, szőlők, almák, mindenkinek pótolta a korcsmai étlapot. Az agglegény gondtalanul sétált vacsorája felől, bizonyos volt benne, hogy néhány hatosért bármely boltban megszerezheti. A kereskedő mosolygott, ha

beléptél hozzá. Tiszta, fiatal nők, kíváncsi menyecskék pakolták a kis csomagot, és hosszú alászoigáját mondott a személyzet.

Ha vacsora után történetesen a sert kedvelted, válogathattál márciusi, udvari, kiviteli serekben, amelyek palackban és hordóban voltak kaphatók. De volt raktáron pilseni, bajor és spatenbräu sörök. Ihattál fekete angol sört, vagy édeskés münchenit tavasszal a barátok főztjéből. Raktáron álltak a borok a kereskedőknél; spanyol, francia, német, magyar palackok kacsingattak rád a polcokról. Pipázhattál szüzdohányt, havannaszivart, egyiptomi cigarettát, virzsiniát, médiát, ami éppen eszedbe jutott. És ha mégis meguntad az életedet, olcsó pénzen vehettél egy revolvert.

*

A régi Pest, a háború előtti Pest, amelyre manapság már majdnem úgy emlékezünk, mint a negyvenes évekbeli fővárosra, amikor még megélt a szegény tanuló, lateiner, hivatalnok, tanár, skribler a maga szegénységéből, telve volt olcsó és jóízű korcsmákkal és boltokkal. A belváros, a serházak és kiskorcsmák negyede, minden jóval megtraktálta az esti sétálgatót. A Kis piszkos, a Mátyás, az Apostolok, a Zenélő, a Svetz, Kriszt Feri és ki tudná elsorolni valamennyit, kitűnő söröket és borokat mértek, valamint pompás vacsorával is szolgáltak. De nem járt rosszul a józsefvárosi polgár sem, hol minden utcasarkon kedélyes borház várt. Az egykori Budáról, az ottani korcsmákról tán nem is lehet egy szuszra elmondani mindazt, ami az olvasó és író szívét nyomja.

TAVASZI ÚT 1917-BEN

A pesti komfortáblí lassan dőcög a nagykörúton, mint az a taliga, amelyiken akasztani vitték a delikvenst, legyen ideje körülnézni utolsó útján. De én már nem vagyok kíváncsi a városra, nagyon sokszor láttam; többet, mint szabad lett volna, hogy továbbra is jókedvű polgártárs maradhatnék Pesten. Elutazom, gondolom magamban, oda, ahol tavasz van, friss tavaszi arcok láthatók, új hangon beszélnek, és szokatlan, sohasem látott szemek közölnek új gondolatokat és érzéseket. Megvetett vágyak helyett új ábrándok szitakötői reszketnek idegen mezők felett; a nagyvárosi földibékák helyett üde kacajok és tarka falusi sóhajok ugrálnak fel a közelgő lépésre; fiatal szerelemize van a kenyérnek s a víznek: - utazni megyünk messzire, hogy ismét megtaláljuk az arckifejezést, a megnyugtató gondolatot, a kedély bázisát, amelynek segítségével majd tovább folytathassuk az életet. Talán lehetne valahol felcsípni egy kis boldogtalanságot is, amely nemegyszer jó orvosságnak bizonyult a legbetegebb embereknél.

Hová megyünk?

Egyelőre csak az utazótáska mondja el a régi világ tavaszi programját, amelyet egy nagy kalandozó kíséretében elvégzett a földön, és a különböző hotelek reklámcéduláival megtelt a krokodilusbőr, amit egykor nagyon elegáns dolognak mondtak a szakemberek. Itt ül piros-kék kockás trónusán, mandula metszésű szemével, egyenes orrával Kleopátra királynő Kairóból, a Grand Hotel Continentálból. Majd a jeruzsálemi alkonyat kék kupolákkal és félholdas mecsettel: Hotel Fast (früher: Lloyd Hotel) céduláján elandalít. Itt maradt a merengő emlékezet jeléül a Hotel Duparo reklámja. Jaffából, Palesztinából. S mint a nagyvilág és nagy hullámzatú élet szigete emelkedik szabályos keretek között egy ötemeletes palota, amelynek neve Grand Hotel Harter Mediterranée Montecarlóban. Hová megyünk a kipróbált utazótáskával, ahol a tavasz és a nagyvilág ölelkeznek, és a régi világbeli, szinte legendává lett örömök úgy csengenek, mint az aranyak? Egy másik, szinte már csupán könyvekből és hagyományokból ismert világrész elszokott gyönyörűségeit és a múlton át most már jól meglátható, unott tennivalóit jelentik az arany-piros cédulák az aligátor bőréen. Fanyar íze régi szivaroknak, csókoknak, pezsgőknek azt a korszakát jelképezik életünknek, midőn már úgy untuk az örömeiket, az egyhangúvá lett élet-gyönyörűségeket, természetessé válott dúslakodást ételben, italban, nőkben s egyéb semmiségekben, hogy szinte elfelejtettük belső életünket, lelkünket, áhítatunkat, állativá lett emberiség, neuraszténias, elkényeztetett, dologtalan emberek tömege üdvözölte őrjöngő kiáltással a megváltásnak remélt háborút. Csak tegye a szívére a kezét közöttünk a legfinomabb, a legműveltebb és a legderékabb ember: - vajon nem érzett-e együtt izgalmas várakozással és ágaskodó reménységekkel az utcai csöcseléssel, amely fejét vesztette örömeiben a háború első napjaiban? Mintha mindenki megunt volna ez idő tájt a régi élet mindennapi örömeit, az osztrigát, a franciák borát, a tavaszt a Riviérán, a húsvétot Velencében vagy Rómában, a telet Afrikában... A nemzetközi utazások, a könnyű vasúti és hajózási csatlakozás, a kényelmes hálókocsik, udvarias szolgák és a megkülönböztetett hotelek mintha egy nap alatt elveszítették volna csábító varázsukat, midőn dobolni kezdtek az utcákon. Senki sem sajnálta, hogy otthon kell maradni. S egyszerre kedves és érdekes lett a megunt szülőföld. - És most már olyan régen tart a házi áristom, hogy szinte félünk tőle, hogy egyszer vége lesz. Mit csinálunk majd akkor? Előlről kell megtanulni a külföldi szállodák nevét, a vasúti útmutatót, a frank és gini árkülönbözetét, a kokottokat és a portások keresztnevét?... Mily megunt dolgok ezek, amikor forradalmak és háborúk pirosítják a láthatár kárpitját!

A komfortáblí a Nyugati pályaudvarhoz ér. Sohasem látott arcok, elképzelhetetlen tolongás, lármá és izzadság a lezárt vonat ablakai mögött. Honnan jöttek, hová mennek ezek az emberek, akikkel azelőtt sohasem találkoztunk? Mintha egy céltalan népvándorlás vonulna át az országon. Mindenki utazik. Hová, miért? Egy megzavarodott, biztonságában megingott, futó embernyáj a vonat közönsége. A háború elől menekülnek a háborúba. Kofák, kupecsek, fekete kendős nők, katonák, katonák... Milyen jó, hogy már régen nem járok nászútra. Jegyesemet a földre kellene ültetni, ha volna annyi hely a kocsifolyosóján.

A tavak országában viszik a vonatot, amelyet Nagy Magyar Alföldnek is hívnak.

Kecskemétig nemigen látni még vizet, csak napfényes, drágalátos síkságot, amelynek végében a Mátra erdősége setétlik, mint a népmese. Erre a medvehátú, kék hegységre jártak fel megpihenni a síkság pásztorembereinek fantáziái, regéi, mondanivalói, mikor még voltak pásztorok. A tavasz teregeti szét kék és zöld fátlyait száradni a délutáni napba. A jegenyék csontvázai még görbék a tél rettentő ütéseitől; a januárius hópáncélát megtörve cipelték a karsú csatlósok; de már a tavaszi szél kenegeti, egyengeti az összetört kezeket, lábakat, mint ifjú ápolónő a csatából jött vitézt; daliák lesznek ők májusra. Majd fenyők zöldülnek, mintha titkokat rejtegetnének bő szoknyaik alatt. Itt-ott egy ecetfa, amelynek csonka gallyain olyan kis gömbök maradtak, mint ama kis fejek a régi fiskálisok nagy, kopasz koponyáján, amely második fejekben a huncutság lakott. Tavasz van - a Mátraig olyan az alföldi rónaság, mint egy kezdetlegesen épülő város: csatornáival, árkokkal megjelölt építési tervekkel, leszúrt póznákkal, céltalan gödrökkel és sivár lécezetekkel. Egy hónap múlva felépülnek a templomok zöld gallyakból, a házak emelkedő vetésekből, rétek, legelők jó szagában fehér virágaikat szórják a barackfa-menyasszonyok. Most még csak virágvasárnapi szentelt barkát látni a kecskeméti állomásokon a fiatal nők kezében.

Elmarad az állomás és a piros kalapos ifjú hölgy, a májusi bűvészetre váró puszták kertek és néptelen kis nyárilakok, ahol most legfeljebb az emlékezet ágaskodik fel az elhomályosult ablak alatt, hol valamikor az éji zene zengett. Nagyon régi könyveket kell fellapozni, hogy nyomára találjunk a bűfelejtő szüreteknek. Félegyháza után pláne 1800-ba kell visszakalandozni, mikor Hoffmannsegg gróf utazott Magyarországon a török határig, és utazásáról könyvet írt. Akkor lehetett annyi vadász Magyarországon, amikor a simléderes német szemlét tartott a Kánaán felett.

A tél zordon volt, mintha háborút üzent volna a földnek, régen látott havak szakadtak nagy mennyiségben, és az alföldi táj felett vérző király, piros uszályos nap egy vizes, tavas, pocsolyás tartományra néz vissza nyugatról, ahonnan ezerholdas szürke tószemek viszonozzák a pillantást, mint Finnországban, amelyet az ezer tó országának is neveznek a költői hajlamú földrajzírók.

Lehetséges, hogy májusra oly hirtelen eltűnnek a vizek a Duna-Tisza közén, mint amily rohamossággal jöttek. (Nagyobb csodák is történtek már Magyarországon.) Ám ha megmaradnak a belvizekből eredt tavak, a Tisza-szabályozás eredményei: jövőre itt olyan nádas, lápos, ingoványos világ lesz, amilyen a régi pákászok idejében volt, amikor 600 pár nagy kócsag fészkelte Magyarországon, amelyekről éppen most írt kis füzetet Schenk Jakab madarász. Mintha a kiveszőben lévő, gyönyörű madarak kedvéért alakulna új földirat az Alföld teknőjében, a búzatermő földeken. Olyan a táj, mint a régi tiszai árvizek idejében, amikor a Hortobágyra is ellátogatott a vándorkedvű tiszai víz. Ám a Tisza ábrándos kanyarulatai lankás, kényelmes elterjeszkedései már eltűntek a térképekről, szoborba faragott mérnök zabolát vetett a makrancos folyóra. És mégis vizek jönnek elő a földből, ahol azelőtt olyan homok volt, amely megitta volna a tengert. (Tavaly a Balaton tava bolondult meg tavasszal, és áradó Tiszának képzelte magát, messzire elöntve ártatlanul merengő partjait. Ez idén az Alföld

teknőjében dugta fel a fejét a föld alatti tenger, mint a vadréce felveti fekete nyakát a nádasok között. Lehetséges, hogy tenger volt valamikor Magyarország helyén, és a tenger olykor vissza-visszatér a föld mélységéből.)

A madarászok, a nádasok között bujkáló természetimádók ismét elmondhatják, hogy mily derék területek akadnak Magyarországon az ornitológia tanulmányozására. (Mert hiszen a madártudósok jobban kedvelik az egyhangú búzavetésnél a titokzatos, csodálatos nádasokat, ahol emberhangtalan magányban fészkelnek a ritka madarak, a nagy és kis kócsagok, amelyeknek dísz tollaiért úgy hevülnek hölgyeink, mint az aranyásók zsákmányáért. Bizonyosan nagy sikere volna a madarásznak, aki fűrt nád vesszőbe rejtett kócsagtollaival megjelenék, mint a félvad bányásznak, aki bőrsebéből aranyércet kínál.) Hölgyeink tehát teljes érdeklődéssel figyelhetnek a megszáporodott magyarországi tavakra. A daruk, gémei, kócsagok most indulnak Spanyolországból, Kínából, Japánból, Indiából, Ceylonból, hogy fészket rakjanak Magyarországon. A vándormadarak különös ösztöne jelenti nekik, hogy nagyobb csapatokban is indulhatnak. Víz van bőven. És az elmúlt esztendőben már megtanulhatták ismerni a repülőgépeket, amelyekkel útjukban találkozhatnak. Csak emberek ülnek e gépekben, amelyeknél még mindig jobbak az ő szárnyaik. Jönnek a gyönyörű vadmadarak, a királyi kócsagok Magyarország felé, mint a május tündöklő szerelmei.

Szeged! - kiáltják a vonat mentén.

A vadmadarak eltűnnek a képzeletből. Zajos, idegenszerű város kerül el, ahol minden második nadrágos ember németül beszél.

PEST ARANYKORA

Ha kétszer akkora volna Budapest, mint amilyen, sem férne el kényelmesen benne mostani lakossága.

Ha háromszor drágább és lehetetlenebb volna a megélhetés, a táplálkozás, a ruházkodás, a lakás a városban, akkor sem lakna itt egyetlen emberrel sem kevesebb.

Ha négyszer annyi volna a koldus, a rokkant, az elesett, a nyomorgó: nem lágyulna meg egyetlen szív a városban.

Ha emberhúsért mérnék a fényűzést, a női ruhát, a cipőt és az ékszert, az sem volna megfizethetetlen.

És ha már egyetlen tisztességes nő és férfi sem volna többé Budapesten, azon sem lehetne csodálkozni 1917-ben, a Vitézség és Gyalázat negyedik esztendejében.

*

Augusztusi meleg napon olyan szaga van Budapestnek, mint a menazsériának. Vándorcirkusok, utazó állatseregletek, felpakolt komédiáskocsik viszik magukkal ezt a szagot, amely most a városban a régi élethez szokott orrokat csavarja.

Azelőtt senki sem csodálkozott, hogy a Dob és Király utcának régisajt-szaga volt nyáron; a Józsefváros külső részeiben a fuvaroslovak, ócska bőrrel bevont bérkocsik, kulimászos teherhordó szekerek és a rothadt szilva és dinnyehéj terjesztettek odórt; a Belváros szűk sikátoraiban a varróműhelyek, kalaposboltok cérna- és leányruha illata keveredett a kapu alatti kis serházak hordó- és virstliszagával, midőn eljött a kánikula és a Rákoson elaludtak a szelek, mint henyélő szolgálégények. Minden bolt, minden ház, sőt talán külön mindegyik pesti lakás vándorolni küldte az utcákra a szagát, mint kisgyermeket kergetnek el a háztól gonosz szülők. Nyitott ablaknál aludtak az emberek, a gangon mosakodtak, az ágyneműt szellőztették, mezítláb sétált otthon a kiosk lengé delnője, az Erzsébetváros keskeny utcáiban a nyitott, földszintes ablakok mögött bolhákat kerestek, amint közönségesen az inges nők tenni szokták, alsónadrágos házmester nyitotta ki a kaput, az emeletről néha lepottyant egy meztelen ember, aki virágcserepben óhajtotta tölteni a meleg pesti éjszakát.

Belátom, hogy nem gusztusos dolog egy nagyváros polgári éjszakája, a lakosság túlon túl színéskedik nappal, legalább éjszaka éljen természetesen és kedve szerint. Nemegyszer gondoltam ilyenkor, hogy olyan ez a város, mint egy garniszálloda a mellékutcában, ahol örökké le vannak függönyözve az ablakok, hangos szó nem hallatszik az éjszakába, a zongorista régen aludni ment, bóbiskol a kapus, aztán ha jön a policáj, befalazott kupeceket, párnával megfojtott nőket, nyári kályhában kucorgó kisgyermeket talál a házban.

De mégis: valami nőies illata volt az alvó, nyaraló Pestnek. A varrodák, a leányiskolák, a régi telefonközpont, talán a Sacre Coeur hálótermének leheletei voltak a kigőzölgések. Szívesen elhittem a festőknek, hogy Budapest egy nagy szemű, keleti orrú, bolyhos nyakú, nagypénteki fürdővel fehérített lábú, élveteg, de dolgos, buján kacagó, de erkölcsös, kihívó tekintetű, de kaput bereteszelő, sokszor megkívánt, de keveset vétkezett fehérszemélyhez hasonlatos. Beleegyezőleg bólintottam a költőnek, aki azt hazudta a pesti nőkről, hogy értelmesek, mint a nagymama elefántcsont amulettje; a poétákkal tartanak, amikor álmodnak; tiszta szerelmi vágy honol a keblükben, amikor a kávéházban a füstös primás zenéjén andalognak; csacsкасáguk, romlottságuk, butaságuk jó és nemes szívet takar; levegőt szívni mennek a Hangliba és a

Duna-partra; a cipőjüket csak azért fehéritik, hogy a férjüknek tetsszenek; a lányoknak nincs más vágyuk, mint a Gyurkovics lányoknak; a titkos kis legénylakásokra, a találkozóhelyekre, a varrónőkhöz, a fogorvoshoz, a kártyavetőnőhöz, a manikűrhez, a bábaasszonyhoz csak a vidékiek járnak Pesten; ők legfeljebb a Császárfürdő vén platánjai alatt üdögélnék a breviáriumos öreg falusi plébánosok mellett, és Budára csak azért járnak felhajtott ernyőjű kocsiban, hogy virágot tépjenek a mama születésnapjára.

Most: visszanézve e régmúlt, háború előtti időkre, mily kíváncsnak tűnik fel az elmúlt Pest! A rossz szagúnak, az erkölcstelennek, az elzsidósodottnak csúfolt Pest! A léhának, üres-fejűnek, felszínesnek látszó, Párizst ostobán majmoló, ízléstelen ruházkodású, adósságból élő, leánnyal kereskedő, színházért és élvezetért döglő, futó szerelmi kalandra berendezett régi Pest! Üres zsebű költők és fáradhatatlan ügynökök városa! Budapestje a vidéken tönkrement és itt új, szélhámos, kaszinós, lóversenyző, kártyaéletet kezdő, menekült „gentry”-nek! De Pestje annak a másik, tiszteletre méltó középosztálynak is, amelyet a szél, gyökerek és talaj híján a városba hajtott, és hivatalt, foglalkozást, szerény munkálkodást, hivalkodás nélküli jelent vállalt; az apák irodakabátban jártak haláluk napjáig, az anyák régi selyemruhájukból minden esztendőben újat varrtak, a leányok tanítónők vagy postások lettek, a fiúk lehetőleg elvégezték az egyetemet, és majd csak az unokák vonják fel újra a dupla címeres pecsétgyűrűt.

Ó, régi Pest, amelyre úgy érkezett meg reggelenként a Keleti pályaudvarra a személyvonat, hogy mindig hozott magával fiatal, dobogó, lelkes szíveket, zöldellő reményeket, hitvallásokat és dologra kész karokat és elméket! A nagyvárosi ködbe, tramway-csengős, robogó bérkocsisos, újságfesték-szagú, vasalt pincéres, a város belseje felé kopogón ezerlépésű, álmosan ébredező reggeli Budapestre úgy érkezhetett meg mindenki, mint egy regényhős, akire nagy dolgok várnak a szellőzködő ablakú házak között. A férfiak, akiknek helyét el kell foglalni ökölrel vagy ésszel, még a borbélynál borotválkoznak vagy tunyán nyújtózkodnak; a nők, akiknek életét és nyugalmaát megzavarja az idegen, rossz álmot látnak, szívszorulást éreznek, midőn a jövődöbéli valaki ellépked ablakaik alatt; a vén emberek, akiknek olyan a szemük, mint az odvak a jánoshegyi öreg fákön, vizsgálat alá fogják a újonnan érkezettet, és a legnehezebb kalapácsot nyomják a kezébe; a csendes belvárosi vagy józsefvárosi utcák, ahol a diákok és dolgozó fiatalemberök hónapos szobáin manapság savanyú emlékezet leng, szinte kíváncsian várják a kis táskájú, de feneketlen reménységű idegen lépteit; irodák, könyvtárak, hivatalok, olcsó kis korcsmák, varróleány- és perditá-szerelmesek, esetleg a magányos kórház és jeltelen sír várják a múltba merült Budapesten a törekvő, dolgozni és akarni tudó fiatalembert. A város kövezete még aranybánya, a fülek hisznek a sima nyelvnek, az ostobák utat engednek az erősnek és okosnak, a tehetség és tudás kiássa magát a gránitfalból, mint egy acélkörmű vakondok, a szerencse kézzel fogható valami, mint a női hang, az élet legfeljebb a negyvenedik esztendőig állítja ángardba a bajnokot, aztán meg lehet nyugodni, mert odáig okvetlenül elért valamit az ember, nyugdíjat vagy reménytelenséget... Ó, régi Pest, mikor erős akaratból meg lehetett élni a városban!

Manapság jöjjön valaki Pestre, hogy itt majd megél a munkájából! Kifeshetheti az elméjét, mint a dobon a kutyabőrt, térdéig koptathatja a lábát, könyökig a kezét, megőrülhet a munkabírástól, fűrészelheti a legvastagabb fákat, és liszteszsák módjára dobhatja a legnehezebb embereket - ha nem akar a büntetőtörvényekkel szembekerülni, alulmarad a boldogulásban. A városnak nemcsak azért van állatsereglet szaga, mert takarékoskodnak a vízzel, a tisztasággal, hanem azért is, mert a vérszomjas tigrisek és alattomos hiénák népesítették be Budapestet. Jóformán mindenkit gazemberré tett a háború. Aki ebben a korszakban szegény és vagyontalan maradt, annak bizvást adhatna Károly csapatkeresztet. A pénztelenség, a nélkülözés és megaláztatás csaknem egyértelmű lett a polgári erényekkel. Az adókönyvek, amelyekben a

háborús jövedelmekről találunk feljegyzéseket, egykor majd rikító, de valódi arc képét rajzolják meg Budapestnek.

Megrökönyödve nézzük a roskadásig megrakott vonatokat, amelyek a főváros felé igyekeznek, érthetetlenül állunk meg az utcai tolongásban, a zsúfolt színházban, tomboló és fülledt játéktéren, a pincétől kéményig lakott bérházak előtt; honnan jött ez a rengeteg ember Budapestre? Mintha három esztendő alatt kicserélődött volna a város lakossága. A bevándorlás amerikai arányú. A háború köve felkavarta az iszapot a tó mélyéből. Nem lehet ráismerni sokat ócsárolt, gúnyolt, de most már felejthetetlenül drága Budapestünkre. A párizsi fametszetekre emlékeztető kis tereken sétálgató régi ismerőseink, a fasor és a budai utcák járókelői, a nyájas belvárosi boltosok, a meghitt éttermek, barátságos bérkocsisok, megszokott borbélyok, a kedves utcákon sokszor látott bizalmas arcok, finom asszonyok, akikbe távolról szerelmesek voltunk, midőn a barátokhoz mentek misére, de a gyermekszoba zajongása, sokszor ordenáré, ám sohasem gaz vagy lelketlen pesti élet: ők mind eltűntek. A háborús év előtti Pest olyan messzire ment, mint a harmincas vagy negyvenes évek Pestje. A krónikások nemsokára írhatnak megható visszaemlékezéseket az elmúlt városi életről, divatokról, gavallérokról s észvesztő delnőkről, akik azóta csak az idei nyáron jöttek elő az utcára, mert a régi kalapot kézben lehet tartani a körüti grizettek divatja szerint. Néhány paralitikus, öregedő dandy áll fehér ruhában és rossz monoklival az utcasarkon, és azt hiszi, hogy még a régi iskola szerint kell tetszelegni a nőknek. A régi kedves Pestet el kell temetnünk lassan a háború halottaival. Pest hősi halált halt a világháborúban.

JEGYZET EGY RÉGI KALENDÁRIOMBA 1917-BEN

A háború előtt a két szent, Péter és Pál dús, felgazdagodott atyafiként érkezett meg Magyarországra; jöttek legyen a búskomoly Felvidékre, ahol rozs és krumpli virít, mint szőke tót lányok haján a vadvirág; vagy az ország teknőjébe a frisskenyér-szagú Alföldre, hol megdőlt a búza, mint az epekedő menyecske: mindenütt vagyont, fölbecsülhetetlen gazdagságot hoztak magukkal, mint afféle jóságos agglegények, akik már csak a jótékonyágban lelik örömüket.

A nyári szentek, mielőtt itt hagytak volna bennünket három esztendő előtt, mint a zendülő hajósokat a pusztaszigeten: a vitorlák kifeszítése előtt megmutatták minden kincsüket, bájukat, magyar örömüket: 1914-ben szép volt a nyár, mint az elképzelés a boldog életről. Bizonyosan voltak akkor is szenvedők, aggodalmaskodók, betegek és szegények, de még nem mindenki járt nyavalyatörős koldus módjára csodatévő kegyhelyekre búcsúra; volt néhány ember, aki örült, mert a Nap reggel befogott szekerébe, aki felemelt fővel, vidám lélekkel és forrásvíz-egészséggel járt-kelt a világban, árvalányhaját tűzött a kalapjához a mezőn, és Andersen-mesebeli kedvvel nézte a golya sétálgatását a nedves réten. Még javában ment-mendegélt az emberi élet, amint Gergely pápa kalendárioma és az életkor előírja. Az ifjú iskolai bizonyítványának örült, amelyet e napon kapott kezéhez az ünnepélyes Tedeum után, boldog tanulókat vitt a vonat a régi diákvárosok pipaszagú háziköiből a szellős mezők, tágasan elterülő vakációk felé, gyermekkorát élte a professzor, midőn a pedellus a kaput bezárta. A felnőtt ember is pihenésre gondolt gondoktól felbarázdált agyvelejével, míg az öregek úgy sütkéreztek a nyári hőben, mintha soha sem akarnának meghalni. Boldog virágszaga volt itt az ünnepeknek, amelyeket mindenki igyekezett megtartani, bármilyen vallás szerint tisztelte Istent.

(Általában a régi, háború előtti világban még volt jelentősége az életnek. Igen nagyra becsülték az emberek a házörző ebeiket, amelyek megvédelmezik a bajok és bús viszontagságok ellen: vagy a vagyongyűjtés, az otthon, a ház, az esti álom, a friss reggel, a bő kamra és kiadós étvágy, valamint némi szeretkezés is: - igen fontos bástyák voltak a zordon sors keselyűszárnyú csapásai ellen. De ragaszkodtak az emberek végzetes szenvedélyeikhez, csodabogaraikhoz, babonáikhoz s álmaikhoz is, mint értékes bútordarabokhoz, amelyek nélkül nem volna teljes az élet berendezése. A korhelyek, a szoknyabolondok, a kockázók, az ördögtől megszállott szerelmesek, a mániákusok mind megőrizték kincseiket, mert nem kellett belehalni a szenvedélyek pusztításába. Az ember álmai bizonyos programszerűséggel következtek egymás után egy életkor fordulásaival, mint valamely vidéki majális táncrendjén a mazúrok és a négyesek; az önkéntes tűzoltóság részeg volt, de mégsem égett le a város. Így: ifjúkorában az ember a keresztanyja térdével álmodozott, később annyi fiatal hölgygel, hogy a föld valamennyi zárdáját meg lehetne tölteni velük. Erdőztek, lombos fára kapaszkodtak, tótágast álltak vagy csókolóztak az álombeli fiatal nők; némelyikre rá is bukkant az ember utazásaiban egy messzi városban, és nagyon csodálkozott, hogy a köszönést ő félvállról fogadta, holott azelőtt annyszor találkoztak éjszaka. Majd elmaradoztak a nők, hogy új álmoknak engedjék át a barna, boldog éjszakát. A játék furcsa kártyafigurái lovagoltak tova a ködben - némelyikünk egész éjjel kártyázott vagy sakkozott álmában; versenylovak száguldoztak, mint megbolondult táltosok, Chilperic csóválta farkát, és Carslake ostora messze hallhatóan pufogott; a mező zöldjén aranytekercesek mutatkoztak, mint sápadt bábok, groteszk manók módjára ugráltak az emberképű számjegyek a kereken, a hosszú orrú krupié mindig elibéd lapátolta a bankjegyet és ércet, amíg az megnőtt, mint a Gellérthegy; majd falusi ének hangzott, és a birbices csörgette kockáit a középkori vásáron, ódon tornyok alatt, páncélt és kardot lehetett nyerni. - Aztán

ezek az álmok is elmentek, mint szekerek zörgése hallatszik a távolból, amelyeken berekedt kortések mennek hazafelé. Néha visszajöttek a nők a vándordarvak mélabújával, és a megholtak, az elfelejtettek hosszan néztek reánk az álomban, mint márvány sírkőről a fiatal mama fotográfiája. Leültek az ágy szélére, és fontak gondot, szomorúságot, a közelgő ősz pókfonalat, téli fehér szemfedőt. Az agár betegen nyúlt el a küszöbön, a dologtalan vizsla a saját szakállára vadászott a kertek alatt. De máskor még nem is jöttek vissza a fiatalkori nők, akik végleg elriadtak a korhely danától, nagybögő húrjának pattogatásától, a cimbalom vad tivornyájától. Ellenben felszállott a sülyesztőből a gyomorbajosok terített asztala, megrakodva minden jóval, amit a szakácskönyvek tudnak, húsvéti sódarokkal, menyecskekebelhez hasonlatos szárnyasokkal, megkoszorúzott vadkanfővel és bámész sült halakkal. Az ételek jöttek el látogatóba az emberhez, midőn kifáradt a kockázásban, a sétatálca- vagy csibukgyűjtésben, a nőkért való epekedésben. Az álmodó megeresztette nadrágszíját a csodálatos étlap előtt, amely somlai palackokkal és fejes káposztával volt díszítve - míg napközben tökmagot rágicsált vagy betegkosztot evett.)

Péternek és Pálnak megérkezésével a bőség láthatatlan szaruját vélte az ember kiömleni Magyarország felett. A nincstelen ember éppen úgy örült a nyári ünnepnek, mint a földesgazda. Határkő volt ő a régi magyar életben, mint akár az újesztendő, midőn a hó alól kikandikál a remény zöld moha. A vértanú szentek névnapja egy szűk vagy egy bő esztendő kezdetét jelentette. Lesz-e pénze az országnak, amit elkölthet?

Most nem gondolunk a szükségre, bőségre, pénzre, régi világbeli reményekre. Arról van szó Péter és Pál napján, hogy életben maradunk-e?

*

Mátyás király óta senki se kapáltatta meg a henye urakat, mint most az új király, a Demokrácia az ország népét, parasztot és gróft. Mindenki munkában áll, és mindenki dolgozni akar, építeni vagy rombolni, mert az álombeli Magyarország elmerült, mint a sziget, amelyet a hal hátára tett a természet. A leviatán, a világháború megmozdult, és a tejjel-mézzel folyó, tunya, álmodozó, dologtalan Magyarország leszállott a vizek fenekére.

Péter és Pál, akik a régi Zrínyi-kabát és táblabírói bő nadrág helyett már évek óta a vándorkatona csukaszürke ruhájában látogatnak el Magyarországra, már új világot látnak itt. Vajon mit hoznak mához egy esztendőre?

AZ ÁLOMLÁTÓK

Talán soha annyit nem álmodtak Magyarországon, mint ebben az esztendőben.

Az előttiben, ha valamely különös dolgot álmodott a magyar, felütötte a nagy egyiptomi álmoskönyvet. A hieroglifek, kabalisztikus számok és népies magyarázatok között bizonyosan ráakadt a kedvére való megfejtésre. A kislutri idejében pláne pénzébe került az embereknek az álomlátás. Fehér lepedős ismerőseink éjszakai megjelenése a ternó reményével kecsegtette az unatkozó magyarokat.

Későbbben, a kultúra jöttével, dr. Freud tanár úr módszere alapján estünk neki álmaink megfejtésének. Manapság már sokak előtt ismeretes a tudományos rendszer, amelynek alkalmazásával legbizarrabb álmainkat meg lehet magyarázni. Magyar nyelven is megjelent egy füzet a bécsi professzor elméletéről Ferenczi Sándor fordításában. Az ember megtalálhatta gyermek-kora emlékeit álmaiban; megállapíthatta a képzetet, fülön csíphette a gondolatsejtet, amelyből az álom kifejlődött. Száraz, regiszterelmélet ez, mint egy tudós cédulásdoboz. A legszebb és legkövérebb angyal álombeli hempergése néha igen sivár élménnyel volt összekötöttesben. Máskor megdöbbszent a bűvárkodó, midőn legtitkosabb, még önmaga előtt rejtegetett vágyait, óhajtasait, félelmeit olvasta ki az álommagyarázatból.

Most ismét álmodnak Magyarországon, és az álmokat nem mindig lehet megfejteni az eddigi kulcsokkal.

*

Mást álmodnak Budán, mást egy vidéki fogadóban, a tanyákon, csillagterhes égboltozatú pusztákon és a pesti bérházak szomorú szobáiban, holott azt kellene hinni, hogy álmában mindenki demokrata, mint akár a temetőben.

A jobb oldali fekvésnek mások az álmai, míg a vészes látományok, nyugtalanító képek balról jönnek. Az oroszlan és a bátor ember jobb oldalán alszik, míg a sorsüldözött szerencsétlen balra fordul, hogy még álmában sem lelje gyönyörét, a nők, akik meglátogatják, örültek, és a szemgolyóit akarják kitolni, gyilkosok és veszett állatok ragadnak a kabátjába... Bepiszkolt kezű emberek ülnek szemben, mint a régi álmoskönyv kis fametszetein. Elfáradva, nagyot sóhajtván riad fel a halandó álom viszontagságaiból. Ha volna valahol egy nagy hivatal, ahol az álmokat be lehetne jelenteni, könnyű volna a statisztikát megcsinálni arról, hány boldog ember volt Magyarországon. A földhözragadt, a vészmarta, a bajban sínylődő néha átéli ugyan álmában azt az életet, amelyet áhítana, de emlékszik is ezekre az álmokra élete végeig. Míg legtöbbször bizony csak a nappali kínszenvedéses életét álmodja tovább. Ezért nem is érdemes vitatkozni a kérdés felett, hogy melyik igazi életünk: a nappali vagy az álombeli? Az oroszlan álmában is lebíri a gazellát, míg a peches ember rendesen megsántul álmában, midőn a bika kergeti. A kártyás, aki az ágya elé szórja a nyereségét, mielőtt elaludna, ritkán folytatja álmában tovább a játékot, mélyen, üdítően alszik, míg a nincsetlen ember az élénk álomból felébredvén, felforgatja párnáit, hogy az álombeli pénzt megtalálja. A jóllakott nem álmodik étvágygerjesztő lakomával, míg az éhező fájdalmasan nyújtja ki karját az elrepült pástétomostálák után.

Az álmok szigettengerében, a tarka papagájok szigetén tanyáznak a gyermekek és a szerelmesek álmai. Ezen a szigeten semmi sem lehetetlenség, a legnagyobb fára könnyedén kúszik fel a képzelem, hintázza magát a ringó gallyakon, kajdácsszínekben mutatkozik a láthatár, és a nőknek, férfiaknak valóban szárnyuk van, mint az angyaloknak. A gyermekek

álmaikat a dajkák is megfejthetik, míg a szerelmesek látományaikhoz, alvási élményeihez elég magyarázatot talál a rövid eszű lírikus. Akiket ők csodáknak néznek, azok természetes dolgok. Amit ők álmodnak, az a valóságos élet, az ő életük. Lárma, zenébona, értelmetlenség, madárhang és sikoly hangzik e szigetről, mintha sok ezer fiatal majom lakna a fátetőkön, amelyek még nem hallottak puska lövést, s így gondtalan boldogsággal élnek játszi napjaikat. Nincs olyan álomfejtő, aki a szerelmesek álmait el tudná igazolni. Honnan jönnek ezek a tarkaságok, az egzotikus fények és a sohasem látott színek ezek az álmokba? A blazírt tudomány felmondja a szolgálatot. A szerelmesek azt álmodják, amit éppen akarnak. Vajon ki merné ezek szemérmelenségeit valaha is bevallani? Az erkölcs egy megunt ruhadarab ez álomvilágban; hogy csodálkoznának az epekedő férfiak, ha egyszer megtudnák, mily furcsa dolgokat álmodnak a megközelíthetetlen várkisasszonyok, midőn a hátukon alusznak, és odakünn hajnalodik! Szerelmes álom, aki hatalmasabb vagy Faust doktor Mefisztójánál, régi üdvöket és ismeretlen gyönyöröket varázsol az tudatlan agy homályos szobájába, mindent megmutatsz, amit eleven állapotban soha sem érhetünk el, mindennel megismertetsz, aminek létezéséről éber nappalokon fogalmunk sincs, a zenitől a nadírig feltárod az emberi szerelem titkait: a szerelmes álom az emberiség jóltevője. Az volna a világ legszebb könyve, amelybe a hajnali álmokat írná le egy isteni toll.

*

Bizonyos életkorban már nem szívesen vallja be az ember, hogy vándorcigányokkal álmodott; pedig tán Deák Ferenc sem foglalkozott mindig politikával Angol-királynőbeli lakásán.

Komoly időket élünk, amelyeket a frázis szerint „sorsdöntőknek” mondanak, holott a sorsba senki sem avatkozhatik. Eldőlt az már három esztendeje; ami most történik a világon, olyan, mint egy gombolyag szála; lebonyolódik, bármit tesznek ellene vagy mellette az emberek. A jövőt sem én, sem ő nem tudhatja, a váteszek végleg megbuktak a hókuszpókuszukkal; csak következtetni lehet, hogy még nem értünk a meglepetések útjának a végére, hiszen három esztendeig vajúdott a föld, amíg az első eredmények mutatkoztak az emberiség jövőjében. Bizonyosan most következnek azok a váratlanságok, amelyeket közönségesen csodáknak szokás nevezni. A politikai álmok, amelyek három esztendeig bebörtönözve üldögelek az agyvelőkben, csak most indultak el fantasztikus útjaikra. Most kezdenek ismét álmodozni a magyarok, mint akár a múlt század ama időszakában, amelyet „kis negyvennyolcnak” is neveznek.

Az álomfejtő, aki három esztendeig nem látott egyebet, mint megfagyott katonát, üszkös falut, ellenséget és repülőgépet, ez idő tájt kezd álmodni a suttyomban tartott vágyakkal, a gyermekkor, háború előtti korszak emlékeivel: a békével.

Mi lenne, ha már béke lenne? - kezdik játékaikat az elfojtott álmok, amelyek zord télen véres borzadalmakat, elkeseredett belviszályokat, utcai torlaszokat és éhségtől üvöltő tömegeket mutattak, hogy riadtan fordult balról jobbra az álomlátás.

Mi lenne, ha már letennék a fegyvereket a katonák; ha mindenki megkapná jutalmát az elmúlt három esztendőért, amely kínosabb volt, mint a gályához láncolt rabok élete; ha az újság többé nem írna offenzíváról, csatáról, tenger alatti harcokról; ha nem remegne többé millió szív a holnaptól; ha felemelhetné fejét a gödörbe zárt gondolat; ha újra elkezdődne a megszokott élet, mindennapi örömeivel és bánataival!... A kortárs észre sem veszi már, hogy csaknem harminc esztendő múlt el azóta, hogy utoljára sétáltunk a zöldellő erdőkben, nőknek virágot téptünk, és biztos terveink voltak holnapra. A kortárs azt hiszi, hogy mindig háború volt a földön, soroztak, őrmesterek intézkedtek, menetszázadot szerveztek, ágyút töltöttek, és a piacon az asszonyok verekedtek. A kortárs már csak álmában éli át a boldog esztendőket, amikor nem

rettegett őrfárattól, az árdrágítótól, a kofától, az éhenhalástól, a legmegalázóbb nélkülözésektől. A kortárs megszokta a rongyos cipőt, a kopott ruhát, az uzsorát, a korgó gyomrot, felebarátja meggazdagodását és börtönbüntetését. A kortársnak már kezdett mindegy lenni a téli vagy a nyári háború, az élet céltalansága, a holnap reménytelensége, a nyomor jajgatása, a bűnösök elszaporodása, a pénz értéktelensége és a becsület bukása. A kortárs most végre álmodni kezd... Mi is lenne, ha egyszer béke lenne?

Mi lenne?

Az álmokat hagyjuk meg álmoknak. Még oly gyengédek, hogy kézzel nem lehet nyúlni hozzájuk. Csak fújni lehet ez álmot a levegőben, mint a gyerekek a réten a vadvirág szálló csillagát.

BALJÓSLATÚ NAP

Tihanyban, az égbe nyúló kolostor ablakából kitekint a holdfényes balatoni éjbe Rip van Winkle, aki a háború első napjaiban a könyvtárcsöndes, öregségnyugodalmú és bölcsességlámpású zárdában megtelepedett, hópénzt fizetett az ellátásáért, és fogadalmat tett az erkölcsös életre, amíg a háború odakünn dühöng a világ felett, amelytől a szent öreg papok megvédelmezik a hozzájuk menekedett vándort. R. W kipislant az ablakon, és magában azt kérdezi:

- Vajon tart még e háromszáz esztendő háború?

Megnézi a kalendáriumot. A zárdai, homokórahangú csendben sem pihen az idő. Gergely naptára 1917. július 28-át mutat. E héten múlt el Pantaleon névnapja, akire mindnyájan emlékszünk abból az időből, mikor tavaszi „hullámok” surrantak el az életünkben. De itt járt szent Anna, az almaarcú és körtvekeblű; csak egy vén cigány vont a valahol útszéli feszületnél a kállai kettőst a maga mulattatására. Rég meghaltak már azok az emberek, akik az Annáknak szerenádokat adtak. És eljött Ince pápa napja, a háromszáz esztendő háború évfordulóján. A régi képeskönyvekből, festményekről, az Odeskai család gyűjteményének aranyairól komoran néz a szakállas pápa, aki maga is a világ egyik legjelesebb műgyűjtője volt. Itt a negyedik évforduló mintha az egész élet, a halpénz módjára elhullajtott ifjúság, a vörhenyeges, oroszszakállal díszített férfikor és a kályhatűzben régi szőlőtőke módjára sustorgó öregség elmúlt volna e háború kezdete óta. Minden régen volt, ami azelőtt volt. Az élő emberek emlékezetében, életmódjában, gondolkodásában, a jelent a múlttal összekötő hídon egy ködfüggöny ereszkedett le, mint az eltévedt tengeri hajók kívül. Mintha már nem látná senki a partokat, ahol lótoszvirágok úsznak a habokon, égbe néző pálmák és boldog fehér templomok emelkednek, a béke, az élet, az emberiség szigetei. Jéghegyek között, fekete ködben, halálfejú hajósok vezetésével úszik az emberi élet hajója. Semmi sem maradt meg a régi érzésekből, szívkamrák kincseiből, boldogságokból, bárányfelhő ábrándokból, füttyülő szélben szálló falevélhez hasonlatos tervekből és mérföldmutatók módjára, földbe cövekelt elhatározott tervekből.

Egy marék hamu sem maradt a háború előtti életünkből, mindenünk semmivé lett, amit eddig vagyonnak és értéknek hittünk.

Először, meghalt az ifjúságba vetett hitünk. Háromszáz esztendő előtt az ifjúság fogalma a boldogságot, a gondtalan, játszi tavaszt, a szépséges hangzatokat jelentette a férfiak életében. Most mit jelent az ifjúkor? A halállal való vőlegénységet. Szép hazám, a Nyírség temetkezési divatja jut eszembe, midőn fiatal embert látok. A szűz leány fehér koporsóját ünneplőbe öltözött legények kísérik a temetőbe. Kard van a kezükben, amit a pandúroktól vagy színházigazgatótól kértek kölcsön. A kard hegyére citrom van tűzve. Így lépkedsz ma minden fiatal legény a temető felé. A gyermekifjú, aki tegnap szepegve fogódzott anyja szoknyájába, vagy a tánciskolában együtt repkedett szíve hölgyének hajfonatával, ma rajongva kapaszkodik egy rekedt hangú, fogatlan, félrekapott kalapú, duhaj cimborá karjába, amilyen közönségesen a halál. Még nem élt jelent, amely édes, mint a séta Vénusz felejthetetlen kertjeiben; még nincsen emléke, amely merengítő, mint az óbor a magános lugasban; nincs elszibbadt fogfájáshoz hasonló emlékezetű szenvedése elment nőkről, elszállott szavakról, papírsárkányként elrepült érzésekről; nincs még távolsága életének, amelynek tájképében elandalodhatna, mint Himfy dunántúli halmain és völgyein, ott pásztortűz ég, emitt furulyaszó szálladoz, mint a pókfónál, Tündér Ilona anyókává aszottan ballag a gyalogösvényen a rőzseköteg alatt, inges kisgyermek hemperegnek a patak kankalinlevelei között... még ő nem látta ezt a tájat, s

máris búcsúzik az ismeretlen élettől, mint egy kedves arctól, amelyet elfutó vonat ablakában láttunk.

Megszakadásig ólomsúllyal nehezedik az ifjak halálának áldozati füstje az emberiség szívére három esztendő óta. Vajon el tudjuk-e felejteni valaha a szép reménységeket, az üde növendékfákat, a pizstrángkedvű fiúkat, akiknek hősi halált ígért a költő, s ők elmentek meghalni? Vajon mind megöregednek a halottak a csatamezők hantjai alatt? Annyit ér a diák elhallgatott szíve, mint az öreg népfelkelő korhadtsontja?

*

Scott Walter regényében olvasom egy helyen: „Dicsőség! hát az a rozsdás vért, amely ott függ egy bajnok magános, beomló sírjának gyászcímere felett; - az elmosódott vésés a kövön, amelyet a tanulatlan szerzetes alig tud kibetűzni a kérdezősködő zarándok számára; hát ez elegendő kárpótlás azért, hogy minden nyájas érzést, szeretetet feláldoztok, és hogy életeteket boldogtalanságban töltitek azért, hogy mást is boldogtalanná tegyetek?

Vagy olyan varázs van tehát egy kóbor lantos rímeiben, hogy a család szeretetét, a békét, a boldogságot mind odadobjátok szilajul csak azért, hogy hőseivé lehessetek olyan daloknak, melyeket vándor hegedősök dalolnak el ittás cimboráknak az estéli söröskupa mellett?”

Pedig templárius lovagokról ír, akik a Szentföldre jártak, szaracént ölte, pogány templomot raboltak, és szívükben elhalt a bús hang, mint sovány csikasz torkában az üvöltés.

És hányan mentek és mennek a dicsőség repkedő lidércclángja felé, hogy aztán emléküket, lábnymukat örökre elföldje a romfalak moha, kusza repkénye; elhangzott éneküket felváltva a kondás dudája.

Nem kell a Bibliába nézni, a próféták jóslataiba merülni, hogy a végét lássuk az elmúlt háromszáz esztendőnek. S akkor, a gyönyörű reggelen majd felejteni kezd az emberiség, felejteni dobpergésszerű emberi neveket, acélsörgésű fogalmakat. Nagyon sok ideig nem szabad majd beszélni erről a háborúról s résztvevőiről, amíg a sebek végleg behegednek. Mennyi nevet kell elfelejteni, amelyekkel megtöltöttük aggódó szívünket, rémlátásos éjszakáinkat, francia, angol, olasz, belga, orosz, amerikai nevek tucatjait kell kidobnunk az ablakon.

De addig folyik a vér.

Folyik a vér, amely ifjú, még ha öreg ember szívéből lövell is ki utoljára, leomlanak a büszke karok, mint megnyugodott kék a síkságon, a föld alatti zene még mindig hangzik a kísértetjárta országokban, és a hunyorító tavak, lágy lombozatú erdők, csendes nagy mezők és visszafojtott szívverésű, fojtogatott városok felett a bosszúálló angyal trombitája harsog. Vért, vért, ifjak, öregek, férfiak vérének adjuk a láthatatlan sárkánynak, amelynek szomjúsága nem csökken harmadik esztendeje.

*

Az évforduló éjszakáján elmereng a boltívek alatt a kolostor remetéje. A sarló alakú hold szarva piros. Vihart, szelet jósol az égbolt. Aztán lehajtott fejjel könyveihez tér vissza a merengő. Úgy látszik, már csak a könyvek maradtak meg a régi világból.

SZÜRETI DAL

Miért piros az őszi reggel?

Szüretelnek Magyarországon, veres bort és habos vért. Az egyiknek öt-hat korona az ára literenkint, a másikat úgy adják, mint hajdan a bort, ingyen, jó szívvvel, papnak, csősznek, vándorlegénynek. Ez a véres szüret eltart már negyedik esztendeje. Harmadszor szedik meg a szőlőt a gazdák, mióta ömleni kezdett az emberi must. Azóta a tőke is kedvet kapott. Az idén termett ugyanannyi bor az országban, mint amennyi vér kiömlött. De tudja-e pótolni a bor a vért, a bor megnövekedett értéke a vér drágaságát? Van-e annyi vidámság, mámor, nótázó habzás a legjobb borunkban is, amely el tudná felejteni a testvér szenvedéseit, a magyar vér felhőszakadását? Ha minden gyűszűnyi vértért gönci hordókkal hálálkodnának megvédelmezett hegyeink és lugasaink: akkor sem volna meg az arányosság a két érték között. Ha egy aranyba kerülne egy búzaszem, ha egy ökörért adnának egy ital bort, ha egy paripáért egy falat ételt: nem térülne vissza egypercentnyi érték sem a veszteségekből. Azért nem kell irigyelni a gazdákat, hogy búzájuk, boruk jól fizet. Nincsen annak a bankónak a régi erőssége, megbízható kedve és szilárd alapja. Hiányzik belőle a kifolyt vér. Sápadt, átlátszó lett a papír, még a legnagyobb bankó sem tud táncolni. Sok víz lefolyik a Dunán, amíg annyira megizmosodik ismét a vérevesztett bankó, hogy a régi örömből valamit visszahozzon, a régi erővel támassza az ország falát. Most a vér volna az erőnk. De már nagyon sokat elhullajtottunk. Azért csak halkan szüreteljünk.

*

Harmadszor piroslik az őszi Magyarország felett, midőn nem lehet megkülönböztetni az erdők lehullott sárga levelén a vérfoltot a rozsdától.

A szentimentális évszak, amelynek gyermekéül szívesen vallotta magát az érzelgős ember, lejárta magát, mint egy ritkult fűrtű, bajuszpedrös lírai költő. Mint általában az évszakok valamennyien megbuktak három esztendő alatt, gyermekkoriasan andalgó örömeiket elfelejtették magukkal hozni a kalendáriumba, csupán gondjaikat: az őszi is egy kopott, kiállhatatlan öreg rokon lett a háznál, aki már nem tud egyébről beszélni, mint a régi gazdagságáról, dicső ismeretségeiről és hazug sikereiről, közben pipabúzsos, remegő kezével felszedi a papírhulladékot, hogy legyen miből fűdibuszt csinálni.

Visszanézve innen, e reménytelen úrból az elmúlt szeptemberekre, ködfoszlányként elröpült októberekre, csaknem szégyenpír borítja el magányos arcunkat, hogy mennyire hazudtunk, képzelődtünk, ábrándoztunk a világról, ismerőseinkről és önmagunkról.

Jött egy szél, amely elfűjt minden gyertyalángot. Tömlöcbe jutottunk, amelynek nedves, kietlen falai között van elég időnk gondolkozni az igazságról. Ábrándozásaink közepette farkasverembe zuhantunk, hiába ordítunk torkunkszakadtából, nincs menekvés. Úr és paraszt egyformán árdrágítással foglalkozik a környéken. Van eszében egy rendzavaró vándorlegényt a napvilágra vonni.

Itt maradtunk magunkra, egyedül, mint az ujjam, mint a haldokló, mint az akasztott ember a szélben. Mindenki a maga szakállára lop és rabol, suttyomban, a kabát alatt viszi az élelmiszert, mint a csempész, lefüggönyözött szobában olvasgatja pénzét, csillapítja éhségét, és suba alatt készen tartja a kését, hogy a szomszédját ledöfje. A titkolózók, a bujkálók, a susogva csalók városa ez. Éjfélkor elsötétedik a város, mintha Hentzi ágyúi volnának szegezve Pestre. A hűvösködő őszi éjszakában az utcasarkon összesűg két alak. Csalók vagy betörők. Már senkin

sem lehet csodálkozni, ha reggelre letartóztatják valamely görbe munka miatt, mert jóformán nem érdemes dolgozni a munkabérért. Már összezavarodik a bűn és ártatlanság. A legbecsületesebb emberek sem riadnak vissza a törvénytelen úttól, hogy maguknak élelmiszert, fűtőanyagot, ruhát szerezzenek. A feltalálók zsenije arra szorítkozik, hogyan lehet mindennap jóllakni. A tanultság, műveltség, ötlet abban merül ki, hogyan lehet a kamrárt télire ellátni. A bölcs bíró azon töri fejét, hogyan szerezzen cipőt. Az orvostudományok tudósa búsul, hogy nem tanulta meg a szabóságot. A repkedő fantáziájú költő maholnap az utcasarokra áll, hogy verseit árusítsa. A nők, szegények, végleg két táborra szakadtak, inkább, mint valaha. Az egyik táborban a gondtalan ledérek seprik az utcát, kihívóan és szemérmetlenül, holott nem mindegyiknek van meg a rendőri engedélye. A másik oldalon... a másik oldalt nem is látni már. Csak sejteni lehet, hogy elfehéredett arcú anyák, letört feleségek és fáradt munkáslányok rejtőznek a homályban. Hej, hogy dühöngtünk egyszer a posztócsalókra. Pedig ők nem tettek egyebet, mint megelőzték korukat. Alig fordult egyet az esztendő: annyi csaló nőtt ki a földből, hogy a rendőrségnek nincs annyi keze, hogy utolérje őket. Falra hányt borsó a börtönbüntetés, amelytől úgy rettegetek még nemrég az emberek, mint a megsemmisüléstől. Közössé váltott szegényt könnyű elviselni. Csak Budapesten minden második embert bezárnak, ha még soká tart a háború. Mily arcátlan tévedéseket hozott ez az időszak. Majdnem a szószékről prédikálták, hogy nem kell búsulni a háború viszontagságai miatt, mert a kiállott szenvedésekből fakad az emberiség megváltása. Az első télen Krisztus-szakállt viselt mindent katona, és a templomok tele voltak hívekkel. Az egyház szervezkedett, hogy összehozza a háború utánra a juhokat, mikor mindenki megtört, és Istenhez menekül. Erre következett még két esztendő, amely alatt végképp elmorzsolódott az erkölcs. A háború olyan fertőt zúdított az emberiség nyakába, hogy nagyon sokáig kell tanítani az iskolákban a mosakodást. Posvánnyá változott a világ, rablók, hamispénzverők országa lett a föld. A csaták mögött erőteljesebben fosztogat a békés lakosság, mint az oláhok Erdélyben.

Ez volt az a világ, amelyben éltünk?

Bizony mindig ilyen volt, csak nem láttuk őt ily világosan. Mindenféle hókuszpókuszok, társadalmi szokások, illemkönyvek és főként az egykor félelmetes büntetőtörvények tartottak rendet itt a szenvedélyeken. De elkezdett korogni a has.

Elrémülve nézek széjjel ismerőseimen. Miért gazdagodott meg az egyik, miért lett nyomorult szegény a másik? Végzet volt ez, amely előre meg volt írva?

Magamra nézek. És nem ismerem meg többé magamat sem a régi fotográfiáról.

*

Csak halkan szüreteljünk, akármilyen bő a termés.

Tengernyi vér és elveszített becsület az ára a hatkoronás bornak. A sorsnak olyan országába jutottunk, ahol az öröm többé nem öröm, hanem minden csak bánat.

Ha a sürgönypóznákról is dús szőlőfürtök csüngenének, akkor sem lehetne többé jókedve senkinek Magyarországon.

NÉMA MAGYARORSZÁG

A varjak többször nyugtalankodnak ez idő tájt, mint egyébkor. A húsvéti fák (amelyek oly halkán, észrevétlenül rügyeznek, mint a gyermekszerelem), az ő hangjukkal, fészükkel, baljóslatú fekete figurájukkal vannak díszítve. Bozontos tanyájuk a fatetön úgy leng a szélben, mint a Bleak House környékén egykor az angol regényben. A napsugár, amely déltájban oly meleg, mintha minden erejével kezdeni, meghódítani, ráerőszakolni akarná a tavaszt az elhitványult világra, érdektelenül hintáztatja a fekete madarakat magas állomásaikon. Az elcsöndesedett, elnéptelenedett falusi tájon csak a varjak, csókák élik régi életüket. Fészket raknak, feltűnően hangosak, tojásaik miatt nyugtalankodók, míg az emberek, akik a nyurga, kopasz fák alatt elhaladnak, oly csendesek, hogy az is meghallatszik, ha két csirke a szomszéd udvaron összevész, a favágók munkája nagy messziségből jelt ad, míg a hajóács köznap kalapálása olyan feltűnőség az elhalkult tájon, mint régi időben a gyorsvonat szédületes robogása. A varjak élnek, és céltalanul piros szoknyában néhány nő, aki már igazán csak azért viseli a tarka köntöst, mint a bujdokló cinke színes mellénykáját. A nap süt. Erőszakosan, tavaszt, életet, megújhódást, gyönyörű ifjúságot a németek gránátjainál hatalmasabb erővel diktál a gyászba borult, öltözködni se kívánó földbe. Ismét fordul egyet az emberi élet a megfiatalodás, kiszellőzködés, újrügyezés és szerelem felé; bármit írnak is az újságok. Tavasz van, ifjúság, új élet, remény és friss kedv van, ha a földgolyó közepéig fölszántják a föld hátát a kietlen lövegek, mindenáron gyönyörűsége a napsugár, szagos a fenyőfa levele, fehér a réti virág, és lepke jön a déli szél hátán az ismeretlen tartományból, amely az álmodó embernek a homlokára száll. A hadseregek kimeríthetik izomzatuknak végső erejét, forgácsa löhetik az ágyúk csövét, meghalhat még egypár millió ember: az évszak, amelynek ideje elkövetkezett, oly ártatlanul, nyugodtan jött át a nedves réteken, mint egy inges gyermek. Az emberek legfeljebb nem látják meg az új rügyeket, ifjú füveket, zsendülő szeleket, friss vízáramlásokat, amelyek az évszak beköszöntével a világra elkövetkeznek. Nem figyelik meg az emberek, hogy a folyók gyorsabban futnak, a kakasok más hangon kiáltanak, a csendességnek hangja, a felhőknek színe, a napáldozatnak tüneménye: más már, mint tegnap volt. Legfeljebb csak az emberek nem törődnek azzal, hogy az erdőnek különös illata kezd lenni; a hegyek elmerengenek a látóhatáron, mint terhes fiatal nők; a hold kora délután felkúszik a nyárfák hegyére, mint titkolózó szerenád, hogy lássa szerelmese búcsúzó képmását a napnyugati határon; csatában járt katona hosszadalmasan fekszik szülőföldje mezőjére, és halkán kotyog a bor a kiszáradt kulacsban, mintha a zordon téllal elmúlt volna az ő érdagasztó bátorsága is; ódon szagú könyvek és vénséget lehelő pincegádorok, régi hordódongák és a téli estéken százszor telerajzolt hadi térképek, tavalyi rögeszmék és vég nélküli szomorúságra beállított óramutatók a családi órán: - mind idejüket múlták, midőn a konok, háborúba zsinagelt, szégyenpadra tett, a becstelenségek kalodájába zárt emberiség még mindig nem akarja látni, hogy tavasz van, máskor áhítatos, fiatalságot, új boldogságot, drága reményt, szitakötőszárnyú terveket ígérő tavasz... Az évszak azonban semmibe sem veszi az embereket, csinálják ők tovább a maguk dolgait, mint megöregült ácsok az akasztófákat: az évszak, a gyönyörű, eljött a fáknek, folyóknak, réteknak, madaraknak, jelentéktelen kis füveknek, egy tisztásnak a fenyveserdőben s egy orgonabokornak a kedvéért. Eljött, mert szereti reggelenként új festékekkel díszíteni a háztetőket, friss harmatokkal a park bokrait, új nedvekkel a réteket és jó szaggal a magános kutakat. Neki az a fontos, hogy a pusztai vadmadár az azúrnak új tükrében fűrészhesse meg tollait, az akácfa nagyot nyúljon, mint virágvasárnap a növendékleány, a varjú jajgató káromással üzze egymást a pusztaház körül, és a bokron kékes álomfoslány maradjon reggelre a virágokkal álmodott éjszaka után.

Mi köze a tavasznak az emberekhez?

Még annyi sem, mint a visító malacoknak a kukoricához, amelyet kiscsirkéinek szór a gazdasszony az öl előtt.

A tavasz eljön és drága, erőszakos, rendbontó ölelkezését az emberek helyett majd kiscsirkéken, énekes madarakon, néma nagy fákon, hallgatag réteken és a maguk nyelvén beszélő vizeken próbálja meg. Néki mindig kedvesebb lehetett egy vadrózsabokrot megcsókolni, mint egy unalmát üző embert.

*

Nézzük a falut, amely oly néptelen, mint a régi tölgyfaerdőség, ahonnan elköltöztek a bajuszos cincérek, serény harkályok és élettelmes disznókondák. A kakasok oly messziről beszélgetnek, mintha egy másik tartományból közölnék mondanivalóikat, ahol béke és csendesség van, s a nők oly halkan mennek a házak fala mellett, mintha elveszítették volna minden bátorságukat az élethez az elmúlt három esztendő alatt. Még a házörző ebek is gyávábbak lettek, és a kovács nagyszerű kalapálása, amely faluvégi hangba könnyen elképzelhette a merengő: ősei megérkezését, utazását, kis terjedelmű tennivalóját, étvágyát és utazókabátját, a kalapálás oly fáradtan hangzik, mintha megunt volna a fegyverek készítését; patkót, kerékszőget szeretne csinálni az a kalapács.

A falusi ember élete nagyjában hasonlít a régiek életéhez, amelyről gyermekkorában hallgatott az unoka, a szabadságharc utáni magyar életről.

Itt foglalkoznak titkosírással, amellyel nagyapáink leveleztek, midőn a vagabundok mindenféle hamis hírlelésekkel férkőztek vendégszeretetükbe. Akkor a közelgő Klapkáról meg a bujdosó Kossuthról írtak egymásnak titkos leveleket a szomszédos faluba, amelyet kalapja alá rejtett a cigány postás. Most még ártatlanabbak e levelek a régi jámbor óhajításoknál. „Bözsikém, vasárnap Pesten leszek, remélem, megkapom az ígért két puszit...” - írja valaki egyiptomi hieroglifákkal. A tél és a háború hosszú. A dob kutyabőre esténként várja a titokzatos ábécé jeleit. A falusi úriember úgy el távolodik a „modern” életből (amelyhez már javában közelgett), mint azok a régi muszka regényhősök, akikről a halhatatlan Turgenjev *Vadásziratai* című könyvét írta... Az esték végtelenül hosszúak, úgy halkul el az élet, mint a mécses lángja. Örülni többé nem lehet a farsangi álarcoknak. Elvitték a magtár javát. Az ősapák félszeg olajfestményei olyan ijedten néznek alá a falról, mintha ők, a másvilágiak sem tudnák, hogy mi következik ezután. Az öreg cselédek hosszasan bámulnak az estébe. A fák különösét sóhajtanak. A földesúr titkosírással levelet ír egy ismeretlen nőnek.

És hosszan, szinte másvilágias tekintettel néznek egymásra az emberek, ha találkoznak. Már nem szokás beszélgetni sem a háborúról, mint valamely családi szerencsétlenségről. Már megszokta mindenki, hogy olyan csend veszi körül, mint a tengerfenéken. A boltban mindennap elfogy valamely régi portéka, amit többet nem lehet kapni. Senki sem csodálkozik. Mindenki nyugodt, mintha ez volna a természetes rendje az életnek. A nagypénteki kereplőt forgatja ily egyhangúsággal a harangozó, mint amilyen mostanában a falusi ember élete.

Napközben fotografáltunk a réten, mint a színészeket „felveszik” Pesten, pattant a kis masina, izgatott volt a lencse előtt a nő és férfi, és a nap eltelik azzal is, amíg a napsugárból papiroskép lesz. Régi regénykönyvek - a nagymama olvasmányai - lekerülnek a padlásról.

Pesten tán másképpen éltek - mondja a falusi uraság, itt meg kell elégedni gyertyával. Az eleim gondos emberek voltak. Eltették a gyertyakoppantót.

*

Tavaszi éj van, holdjárta utcákra bámulok, a láthatatlan rügyek kibújnak a gallyak tetejéből, a földből egy kis fű nyújtogatja a nyakát. Hová szöktél, tavasz, az emberek előtt?

AZ AMAZONOK HARCA 1917-BEN

Vajon lehet-e nőt szeretni, aki festi az arcát, a haját, a szemöldökét, órákat tölt kézitükre előtt, és gusztustalan vegyi szerekkel foltozza bőrét, szőrzetét, ajkát?

*

Az ablakomból estefelé - mily korán húzzák el az Angyali üdvözetet Pesten! - egy táncosnő öltözködését szemlélem. Minden este olyan gondosan öltözködik, mintha az utolsó álarcosbálra készülődne. Ezentúl többé nem megy bálba, vagy megölik hajnalban az utcasarkon. Hegedűhúrszínű haja van, mint a vízbefültaknak. Körülbelül félóráig tart, míg egyik szemét megfesti. Ez alatt nemigen törődik a világgal. Fáradhatatlanul dolgozik a keze, a szerencsétlen kis garnizáloda pókhálós szobája talán tündérkastéllyá változik körülötte; vagy csak Luit látja most is maga előtt?... A fáradt férfiember, aki véletlenül megpillantja, nem gondolhat másra, mint a Rókus mögötti zordon udvarra, ahonnan olyan gyorsan temetnek, mint a bűvészet, és ahonnan a Twist Olivérek elindulnak apró lábaikon.

Vajon minden nő kendőzi magát, mint a táncosnő?

A háború harmadik esztendejében könnytelen és borús a férfiak szeme Pesten: most már jobban látják a nőket, mint például a tavalyi tavaszon, amikor egy nagy szoknyalengés, megzavaró illatár, női párföm volt a város, amikor a nők először siettek ki új ruháikban, cipőikben, feltűnő divatjukban a tavaszi utcára. Az újságok cikkeket írtak, a négyszögletesre ült nadragú öreg hírlapíró érthetetlenül csóválta a fejét, és a férfiak nyugtalankodva, szinte szuggesztívó alatt nézték az új háborús divatot, a nők hirtelen uralmát, áramlását. A térdig érő szoknya hónapokon keresztül zavarta a közbiztonságot, amíg végre hozzászokhatott mindenki; megtanulhattuk, hogy nincsen olyan drága selyemharisnya, amelyet a nők fel ne vonnának a lábszárukra, és nem kérhet a szabónő ruháért annyi pénzt, amelyet meg nem adnának.

Mintha a nők megbuktak volna ezen a félelmetes tavaszon, amelynek méhében forradalmakat sejtettek az álmodozók, pedig a forradalomhoz sokáig kell fűteni a kohókat Közép-Európában, ahol még manapság hálósipkát viselnek a férfiak, és csak a vagabundok óhajtanak meghalni a barikádon; a forradalom az éhező és szemérmes nyomornál is ijesztőbbnek látszik - jól neveltek itt a tanítómesterek.

A tavasz eljött, s a nyárspolgár egyik nap zendüléstől tartott („a franciák!” - mondták), másnap a békéről álmodott („a szocialisták!” - epekedve sóhajtották). Harmadnapra tovább folyt a háború, és a nők piros kalapjáról egyetlen újság sem emlékezett meg. A tavasz eljött, Anyégin Eugént Pétervározt egy háztető kéményéről lelőtték, hazáját megvető Byron is elszánta magát, hogy Arrasnál mezítelen mellét vigye a német vasnak; jött egy tavasz, midőn Közép-Európában egyetlen szerelmes verset sem írtak a költők, a régi készletből kellett megélni, Petőfit, különösen a nemes Aranyt olvasták, akik a Tisza vize szőkeségű költészetű verseket kedvelik; míg a kék frakkos, hosszú mellényes, fehér kravátlis múlt századbeli tündöklő francia költészet: Paul Verlaine és társai (Tóth Árpád különös fordításában) elandalított egy letűnt kor holdas hársfái alá - régi nőket, régi érzelmeket, elfelejtett dalokat hozott a tavasz, amely melódiákhoz nem találunk itt nőket, akikre e nemes kosztümök, liliomtisza érzések, merengő jelzők és álombeli képek illenének.

A modern piros kalapos nőnek nincs költője - szegény, ő úgy megy el e kor gonosz történetével, hogy annyi emlék sem marad utána, mint egy Kékmacska-beli táncosnő után az öregurak szívében. E korszaknak nőiért mintha egyetlen költeményt sem írtak volna, s nem

akad bárgyú lantos, aki meghalni akar a szemekért; csatába se mennek a visszautasított szerelmesek, mint a háború első hónapjaiban, és szinte céltalanul leng a szoknya, virít a kalap, tolong a női báj a városban. Zsoldosok, átutazó katonák, fáradt hősök mohó kortyai hangzanak csak a forrás körül, amely azelőtt az áhítatos szerelem felejthetetlen repkénye mögött csobogott, míg most nyitott, fogadói kút módjára az országúton áll, és a poros fuvaros, zsibbadt lábú kupec, rongyos vándorkatona megmerítheti benne a sapkáját. E korszaknak nincs költészete, a piros kalaposoknak nincs lantosuk, szerelmet, rajongást immár csak a megholt nők ébresztenek, míg a jelent szinte behunyt szemmel érezzük, mint az imádott, tiszta Évát, ha Madách forradalmi jelenetét játssza *Az ember tragédiájá*-ban. Az elárvult, kigúnyolt, végleg szerelmi hajótörést szenvedett modern pesti nő még nem jutott el odáig, hogy vigasztalást keressen. Csak szórakozni, önmagát tükörben nézegetni, kis agyvelejével csak mulatni vágyik. És hogy hódoló lantosát se nélkülözze, megírják a „Kedves Mestert” a tiszteletére. - Ezzel körülbelül rendben volna a modern pesti nő arcképe.

*

Pedig van jóság a világon, végtelen nagy jóság, amely nem a zárórát tartja az élet leg-szerencsétlenebb intézményének; női nemesség, amely halkán, észrevétlenül dúdolgat magában; tisztaság, amelynek érintetlen fodrára nem száll a mulatóhelyek s utcák pora... Van szemérmes, hallgató nyomor, van ócska ruha, van félretaposott sarkú cipő. Van imádság és tiszta sóhajlás. Van kendőzetlen arc és buzgón szerető lélek. Van Égbe vetett bizalom, megingathatatlan hit, minden földi kint pótló szeretet.

De ez most még nem divat Pesten, pedig már néha úgy látszott, haldoklik a kankánélet a városban, az utóbbi kenettel közeledik a bánat és a szegénység.

Majd eljön a jóknak, ifjú arcukat és szívüket tisztaságban tartóknak, a rongyos cipősöknek is a divatja. Csupán az a félelmetes perspektíva, hogy ezt a divatot azok is hordani fogják, akik most itt szaladgálnak, félig megőrülten. Félretaposott sarkú cipőben járnak majd a delnők, ha ez lesz a divat. Miről ismerjük meg a szenteket és a mártírokat?

RAMSLI

A Szent Szövetség idejében játszották Bécs fehér harisnyás hölgyei, akik olyan bő szoknyát viseltek, mint a maiak, a szél belefűjt a selyembe, és felfordította a szoknyát, mint a parazolt; ámde mindenre vigyázott a térden alul érő, cikcakkos szélű nadrág, amely barhentből készült Mária Terézia óta, és tizenhárom esztendősen korától kezdve halála napjáig viselte a tisztességes nő... csak a ledérek mentek ki az utcára nadrág nélkül, akiknek a cipősarka körül megpödörte kandúrbajuszát Trenk Frigyes. Pedig akkor még nagyasszonyoknak hívták a dámákat, és oly gyönyörűek voltak, hogy századok múlva is kíváncsian szállnak vissza az elégedetlen férfiak álmaiba a képtárak, a családi arcképek vásznairól. És hívták ángénnek is a ramsli nevű kártyajátékot. Jelenleg is nők játsszák Budapesten, többnyire nem udvarhölgyek, hanem polgárasszonyok, akik a konyhapénzüket szeretnék gyarapítani, egymást megfejjik, mint a Zrínyi-beli kozák a vidéket, nemegyszer hamisan keverik a kártyát - hiszen nők - máskor sírva néznek az elúszott háztartási pénz után... majd egy selyemharisnyára, egy kalapra valót szeretnének nyerni, játékszett a gyermeknek, tájékszípát a férjnek, kis emléket a szeretőnek... kevernek, osztanak, nevetnek, sírnak és perlekednek... megmutatják titkolt természetüket, nagylelkűségüket, fukarságukat, kapzsiságukat, erkölcstelenségüket... Ó, nincs kiábrándítóbb helyzet, mint szívünk hölgységét kártyaasztalnál látni ramslit játszani, és panaszait meghallgatni a Valet nevű tökheteről. Régebben divat volt Pesten a férfiakat is meghívni az úgynevezett kártyás délutánokra, amelyeket a hölgyek fogadónapjukon rendeztek, uzsonnával egybekötve, amelyet sietve fogyasztottak el a vesztők, kedélyesen a nyerők, a svájci kártyák a szomszéd asztalon kiterítve egymással megbeszélték, hogy mennyire izzadnak a nők játék közben, míg az uzsonnaasztalnál a távol lévő barátnők kerültek megbeszélésre: - a férfiak ültek, csodálkoztak, meghökkentek a nőktől, akiket eddig Mária Terézia hosszú nadrágjában képzeltek el, s legfőbb vágyuk lett volna velük a folyóparton sétálgatni alkonyi órában, költészetről, szerelemről csevegni, meghalni értük vagy szenvedni miattuk, szerenádot rendezni az ablakuk alatt, golyót röpíteni az agyba vagy a vetélytársba, vagy az oltár elé lépkedni lengő szalonkabátban... Ám a nők észrevették magukat, és a ramslijátékhoz többé nem hívták meg a kiábrándult férfiakat, amint nem hívják meg azon helyre sem, ahová a nők kettesben vagy hármásban járnak, egymás előtt nem szégyenkeznek, és mindent pontosan megbeszélnek. Ah, szerelem! Vigyázz magadra, hogy ki ne hallgasd a nők egymás közötti beszélgetését, óvakodj kulcslyukon benézni egyedül lévő hölgyhöz, valamint kerüld el a kártyaasztalt, ahol a nők egymást megkopasztják, és igazi érzéseiket feltárják, mint a makksdisznó szétterjeszti karjait... Vigyázz, szerelem, mert a nők itt nem veszik észre, hogy némely kártyákon csókolózó párok vannak, a piros király közömbösen lovagol, és a kártyavetőnő kezében nagy jelentőségű zöld király (a Szerelmet jelenti) itt egy szürke, kedvetlen figura, amelyet minden megindultság nélkül eregetnek ki ujjai közül a dámák. Vigyázz, szerelem, hogy el ne felejtse égi származását, az isteni ágyékot, ahol fogantattál, a bűbájt, amelyet köntösül viseltél, a mindenható bűvészetét, amely ifjúságodat kölcsönözte. A svájci figurák körül futótűz jár az őszi nádason; az andalgás, a merengés, az álmodozás itt nem ismerős. A kis lábat hiába nyomod meg titkon az asztal alatt, a kézhez értelemtelenül ér bizsergő kezéd, a szemekbe céltalanul mélyedsz, és az ajkáról akár ítéletnapig várhatnád a szót, amelyről azt hiszed, hogy boldogtalan életedet megválthatná... A nők kártyáznak. Kerüld őket, ifjú. Menj az Ovidius papnőihez, míg előkelő úrnőd barátnőivel szórakozik.

*

Némely szegény nő egész életén át a ramslasztalnál ül. A családanyák, akik a koszt pénzt akarják megkeresni a játéknál, a démoni kalapokra vágyakozó polgár nők, az új cipőről álmodozó asszonyok végül mégiscsak hazamennek, ha a toronyban nyolcat vagy kilencet üt az óra; igaz, hogy férjüknek, gyermeküknek nem sok öröm jut belőlük ily estén, míg ők reggelig a tökhetessel álmodnak - ámde a házi levegő, a fürdő, a cseléd nyelvelése, a férjürem hasfájása, a gyermek náthája, a ház mesterné szemtelensége, a piac drágasága másnapra visszazökkenti őket a mindennapi életbe, amelynél boldogabb nincs a világon. - Ámde vannak szegény nők, akiket nem vár lármázva a férj, bömbölve a gyermek, mérgesen a cseléd a kártyaasztal mellől: akiknek nincs egyébük az úgynevezett társadalmi életüknél.

Mit csinálnak azok, ha kilencet üt az óra?

Sokszor elnézegetem a pesti hotelek előcsarnokaiban fülelő, leskelődő, szimatoló, unatkozó, éhes és szomjas, sivár, üres szívű, fogadói port és szemetet seprő leányokat, asszonyokat. Mindig voltak ilyen szerencsétlenek, akiket a mindennapi élet kivetett medréből egy hotel boldogtalan szigetére, ahol pénzük fogytával szélhámosabbak lesznek a legelszántabb ügynöknél, hazudnak, csalnak, erkölcstelenkednek, hogy megmaradhassanak a hotellakók névsorában, pincérrel, kapussal, éjjeliőrrel barátkoznak, részeg és pénzes utazókra várnak, tovasuhannak az éji folyosón, mint boldogtalan árnyékok a kupeczek és lókereskedők szobái előtt, lóversenyeken a zsekék körül mosolyognak, a kártyaasztalnál mindent megpróbálnak, máskor férfiak zsebében kotorász kezük... mit akarnak? Sok esztendőn át elnézegettem furcsa, eltűnedező meg felbukkanó figurájukat, láttam ebéd miatti éhségüket, majd lármás kedvüket az esti cigányzenénél, kancsal pillantásukat és mosolytalan életüket... Mit akarnak? Láttam őket milliomos pálinkafőző karján, másnap ugyanazon a helyen a börtön felé lépegető ágens fizette a vacsorájukat; megfigyeltem, hogyan szállítatják meg magukat a liftben, az előcsarnokbeli íróasztalnál, a folyosón - s felejthetetlen a hölgy, aki pontos munkarendet vezetett éjjeli randevúiról, az órák és a szobák numerusai után osztván be éjszakáját. Miért? Minek? Hisz jön a holnap, amely ismét sápadtan az éhségtől találja őket, a zordon kapus mutatja az ajtót és a cigányzene másnak hangzik a fehér ebédlőben! Láttam az új cipőjüket, amelyért egy lóalkusznak vallottak szerelmet, a ruhájukat, amelynek eredete oly gyanús, mint életük, és láttam hangulat nélküli, boldogtalan életüket, amelyre oly közömbösen volt ráírva a végzet, mint a bérszolga felírta kábító cipőjük talpára a szoba számát.

Vajon csak az új ruháért, az esti szórakozásért, a léhaságért éltek volna szárazmalom-életüket?

Egy kisasszony most a rendőrségre került a kártyaasztal mellől. Meg kellene kérdezni tőle, hogy mit gondolt magában, amikor gondolkozott, mit remélt, és mit hitt? Tudta, hogy az életét kártyázza el? Az ifjúságát, érintetlenségét, szépségét gusztálja a tökhetes mögött?

MAGYAR SÓHAJ

„Uram Isten, adj esőt!”

Ez a fohászkodás ostromolja az egeket Mária lángba és füstbe borult országa felől, hol áhítatos, ezeresztendős múltunkba vetett törhetetlen bizalommal, hol meg a bizonytalan, de dacos jövőendőnek elszántságával.

Adj esőt, Uram.

Aztán békét.

De mindenekelőtt májusi esőt, magyarok esőjét, mert anélkül nem ér nekünk semmit a diadal ellenségeink felett, valamint nem vehetjük hasznát a békének sem.

Esőd nélkül elpusztulunk, Uram. Elhullunk tüzes kardoktól, mint a száraz mennykőtől. Holott már harmadik esztendeje álljuk a csatát az égboltozat négy tájéka felé megdöbbenés nélkül, a vashámor munkásainak süketségével, a puszták oroszlánjának hörgésével és a vakondok óvatosságával.

A csata már nekünk nem meglepetés; a fegyvercsörgés örökösen hangzó, megunt lélekharang; az asszonyok bánata, rongyos gyermekek koporsószerű arca, elerőtlenedett férfiak tántorgása olyan megszokott élmény, mint szombatnak szerdára való következése; a hősi halál lett az emberi sors természetes befejezése, és a fájdalom egy hű eb, amely éhen kimúlik gazdája sírján.

De a Te haragod, Uram, rettentő nekünk, mert benned mindig bízunk, a föld alatt az orosz mocsárban, az olasz hegymoron és otthon elsötétedett lakásainkban.

Azt hittük mindeddig, hogy mellettünk vagy; nem hagyod szíveinkben úrrá lenni a kétségbeesés láncait zörgető csüggedést; elküldöd ezután is mennyei köszörűköveidet fegyvereink megélesítéséhez; városainkat megóvod a tüzes csóvától, fehér barmainkat a mérges légytől, kútjainkat a dögvésztől és magtárainkat a kiürüléstől.

Benned bízunk, Uram, mélyen a hó alatt, hogy majd elküldöd megváltó tavaszodat, gazdag nyaradat és csöndes őszydet, amelyben már oly távolról hangzik a háború hangja, mint éjszaka a felhők alatt a vándor madár kiáltása.

Vártuk, mint a rab a szabadulás napját, májusodat, Uram, amely a Szűz kék palástja alatt meghúzódo országunknak olyan fontos ideje, mint az Indiákon a szelek évszaka.

A földünkre hajoltunk, mint napkelet hívője, hogy immár láthassuk munkánk gyümölcsét, amelyet az elmúlt boldogtalan őszy, vizekkel terhes, Noé korabeli tavaszon elvégeztünk a rendületlen hittel, amellyel a madár őrzi tojásait. Megcsókoltuk a májust a harsogó színű fűszáron, a rétek lenge párázataiban, a jegenye-nyárfák holdvilág remegtette levelein és az utak mézes ákácvirágában. Megöleltük, mert soha úgy nem vártuk drága, elbujdosott rokonunkat, a Te küldötteset, Uram, akinek megjelenésére elhalasztották haláluk napját az emberek; késlelkedve, vonakodva kalapálták a csorbát a szabályák élén; konokul egymásra törő föld alatti bujdosók felemelték a mélyből sörényes fejüket, és egymásra néztek, mint a zarándokok; reményteljes fehér vitorlák mutatkoztak a délibáb zöld tengerében, mint áldott nők révedezése; a kopár sivatagban tévedező, kisebzett lábú vándorló megtalálja nyakában a hit amulettjét, ahol eddig csak a zsineg szorítását érezte: - ezt hozta nekünk májusod, Uram, első szakaszában.

*

Aztán halkan, mint a szél, indul meg az erdőn vagy a hegyoldalban legelésző nyáj között harapózik a rémület a közelgő veszedelem elől, a tűz lovasa nyargal végig a szalmás tető gerincén: így következtek az esőtlen napok.

Mint pihenő galambposták Budapest tornyaira, érkeznek a hírek az ország békésen elnyúló távlatából, hogy: nincs eső. A városi ember más esztendőkből némi közönyösséggel, pesti nemtörődomséggel, kultúrájában bizakodó egykedvűséggel fogadja a gazdák felrepített papírsárcányait. A városi anekdota csak azt tudja, hogy a magyar gazda soha sincs megelégedve. Nem volt még olyan termés Magyarországon, amelyet sokallottak volna a gazdálkodók. Eleinte bizony nagyon ijedeztünk a termelők jóslásától, hogy katasztrófa előtt áll Magyarország.

Ám a hírek mindig hangosabbak, az ország búzatermelő vidékeiről érkező arcok mind borultabbak, napról napra csüggedtebbek a szemek, amelyek az ég és föld horizontját kémlelik, mind tompultabban vernek a szívek az izzó napkorong, a felhőtlen égboltozat és az aszályos, megkérgesült földek láttára, már nincs kedve jósolni ama bizonyos legöregebb embernek, a levegő forró, mint a tűzhányón, elsatnyultan nyúlnak el a termő mezőségek, mint égő városok közelében, a záporosó garabonciása késlekedik megjelenni a keresztutak fészületeinél, töprengve lehajtja fejét földesúr és orosz hadifogoly, csak a cserebogár zümmög nyári népdal helyett. Pesten olvasni kezdik az időjárási intézet jelentéseit, és az újságok meglódítják a vészharangot.

Néha átsuhant a láthatáron egy gyorsan tovatűnő felhő, mint a kalózhajó a messziségben.

*

Az este, amely immár a történelemé, június elsejét jelentették a kalendáriumok, mint a megváltás, beköszöntött az országos eső. Felejtve töprengés és reménytelenség, olyan nagyot lélegzett az ország, mintha a béke hírét vinnék szerte fehér lovasok.

Esett, szökén, barnán, tavaszi kedvvel, olykor rézsútosan, mintha nagy sietségükben elvesztették volna az egyenes utat az esőszemek, karikát hánytak a tócsákon, mint a gyermekek jókedve, megmosták az árvaházi növendékeket, a gondozatlan útszéli bokrokat, felvidámították a magányos, poros falombokat, amelyek már azt hitték, hogy más célja nem leendő életüknek, mint a lakosságnak akasztófául szolgálni, a kertek új szagokat leheltek, mint újonnan szerelembe keveredett nők, a hervadó orgonavirágok, amelyeknek színét már csak a grófnők őrizték meg ruháikon a lófuttató gyepen, kitérték kis tenyereiket az esőpénzek felé, a magyar éghajlat elefántjai, a fehér barmok megfürösztyétek aszott tagjaikat az áldott vízben, míg a gazdák az ég felé emelték nap hevétől barnára pirult arcukat.

Esett, mint az ezeresztendős néphit a magyarság fennmaradásában; mint az új korszaknak, várva várt jövődönnek hírnökei a lehulló esőszemek; mint az égi olaj, amely a Mária országában aluszékony mécsesek lángját újra felragyogtatja; mint az élet - úgy esett.

Elterpeszkedtek a mezők, mint pusztai kútnál a fáradt vándor emeli szájához a vödröt, szétnyíltak, mint a szélben dudorászó falombok, és ég felé nyújtották a karjukat, mint szerelmes nők. És az ég messzi tájairól jött komor felhőlovagok fáradhatatlanul öntözték húsvéti kedvükkel a magyar hajadont, a hervatag pünkösdi rózsákat, az áldott asszony módjára gömbölyödő mezőségeket, fiatal ízeket lehelő réteket, parton álló, szerénykedő, sovány néptanítókat, karcsú szőlővenyigéket. Kőrisfaillata lett a világnak, friss szárnya a madárnak, acélkardocská nőtt bele a kalászkokba ez estén.

A BUDAI VÁR

Építik Mátyás király palotáját. Szobákat nyitnak, falakat törnek, ajtókat építenek a Várban; lehetséges, hogy az őszt és a telet hű magyarjai között tölti majd Negyedik Károly. Buda földrajzi helyzeténél fogva is a legalkalmasabb a királyok tartózkodási helyéül. A leghívebb, a leglojálisabb ország kellős közepén emelkedik a hegy, amelyre már Árpád-királyaink a szentek és hősök családjából megtelepedtek. Egyformán távol a lángba borult országhatároktól, egy nagy termékeny rónaság közepén emelkedő kies hegyvidéken, források, királylegendák, áhítatos emlékezetű erdők tájékán, a nemzetek leghívebbjének, a magyarnak szívében nyugvó Várban; barátságos és biztonságos az élet, bármi végzet kuszálja a történelem fonalát.

*

Vajon milyen az a királyi lak, ahol fiatalemberek boldogsága, kisgyermeknek növekedése és magyar reménységek laknak, mint énekesmadarak a kalitkában? Egy reggeli újságban olvasom, hogy a hírlapírók nem engedték be a házba, holott még nincs itt a király és kedves családja.

Ha igazat mondanak a legendák, az efféle átalakítás bécsi szokás, a Burgból való hagyomány, ahol századokon át pontosan megjelentek a szobákban a kőművesek, miután a halott császárt elvitték a barna barátokhoz. Udvari szertartás ez, mint a többi ezerféle ceremónia, amelyeknek Nepalleck lovag a tudósa. Bár nem volt szükség semmiféle átalakításra a jól megépített szobákban, a kőműves konokul ásni kezdte a falat, kaparni a vakolatot, keverni a meszet, mert ő csak annyit tudott, hogy új császár jött a régi helyére, tehát építeni kell. Valamikor megnéztem a királyi palotát, amikor fiatal és kíváncsi voltam. A tágas, falszőnyeges, szellős, kevés bútortatú teremek a schönbrunni nyári kastélyra emlékeztetnek, míg a Burg szobái Bécsben sokkal sötétebbek, ódonabbak, a keskeny, itt-ott zöldre festett ablakok mögött szinte stilizált történelmi homály borong. Budán tágas, kényelmes és szellős volt minden; a lépcsőház, a folyosók, az ajtók bőre szabottak, sok vendégre berendezve, sok szabadságra és levegőre. (Csak a titkos lépcső, amely Ferenc József lakosztályához vezetett, az volt olyan keskeny, hogy a Burg-császárok romantikája jutott az ember eszébe. Nem csoda, hogy eltévedt itt a szegény Blaháné, mikor magyar nótákat énekelt egy este a királynál.) Negyven és egynéhány év előtt, egy nyáron a királyné, Erzsébet, egyedül lakott a Várban, és nem félt a földig érő tükröktől, sem a tágas ablakoktól, amelyekbe szinte belenézett a pesti Duna-sor, mint egy kíváncsi szomszéd: mit főznek a királyéknál? Ferenc József a harctéren járt, Andrássy Gyula hordozgatta a híreket Erzsébetnek, és ugyancsak ügyesen kellett forgatni a szavakat, amíg a vesztett hadjárat történetét apránként, töviről hegyire elbeszélgette nyári délutánokon. Korántsem volt olyan hálás és könnyű szerepe a göndör hajú, kissé ragyás grófnak, mint egy esztendő előtt, amikor ünnepelni, körülrajongani, dicsőíteni hozta Ferenc Józsefeket Pestre. A szép Andrássy ezen a nyáron ugyancsak próbát tett diplomatikus simaságáról és udvarlói tudományáról. (Erzsébetbe szerelmes volt minden valamirevaló férfiember Magyarországon.) A királyné hátrafont kézzel, lehajtott fejjel, bánatba merülve járt végig a szobasoron; tulajdonképpen az volt a hivatása, hogy megőrizze Magyarországot a csatamezőn lévő férje számára. Azért jött ide szép szemével, karcsú alakjával, merengő homlokával és térdig érő hajával, hogy a magyaroknak valahogyan eszükbe ne jusson megismételni a negyvennyolcadiki eseményeket. Mária Terézia, ez a széles csípőjű, megtelt, vállas, derekas bécsi asszonyosság példát adott a Habsburg-hölgyeknek, hogyan kell bánni a magyarokkal, ha veszedelem fenyegeti a birodalmat, a császári trónust. Egy könnybe borult női tekintet elegendő, hogy az elkeseredett hazafi félretegye a honfibút. Wittelsbach Erzsébet, bár előkelőség, gög és magányos kedv dolgában nem sok térelőnyt vehetett bármely osztrák főhercegnőtől, kifogástalanul megfelelt

küldetésének azon a nyáron, amelyet a budai palotában egyedül eltöltött. A gyerekek még kicsinyek voltak, Gizella, Rudolf a hűvösvölgyi Kochmeiszter-féle villában szaladgáltak a kerti bokrok között. (Báró is lett a házigazda.) Erzsébet hol Deák Ferencsel, hol Andrássy Gyulával kísértette el magát a Vérmezőn át, a csendes budai utcákon a gyermekek látogatására. Deák cúgos cipőjére harmonikában esett a vitézkötéses pantalló, és szárnyas, bő, zsinóros kabátját kifeszítette a szél, mint egy vitorlát. A cövek alakú, széles magyar mint az ország gondnoka, megbízottja és védelmező gondolata baktatott a fiatal nő mellett. Összecsavart esernyőjével bizonyosan elverte volna Türr Pistát, ha valami bolondot cselekszik vele ezen a nyáron. Míg más napokon Andrássy lengett, mint egy illemtanár, struflis, fehér nadrágjában, meggymag gombos frakkjában a gyönyörű menyecske mellett, ugyanaz az Andrássy, aki szíve mélyében sohasem felejtette el a debreceni országgyűlés határozatát a Habsburgokról. Ámde mit nem tesz meg az ember egy fiatal nő kedvéért! Az ország karcsú daliája mint az önfeláldozó, csipkekendő után vadállatok közé rontó, utolsó lovag kísérgette az elhagyott vízivárosi utcákon a merengő királynét. Aztán ősz lett, a hadjárat végképpen elveszett, Erzsébet Gödöllőre utazott hosszú esőket hallgatni, Heine-verseket olvasni, magányosan lovagolni, és a közelgő „magyar lánnyal”, a kis Mária Valériával álmodni. A gavallérokat rókavadász-frakkban látta viszont, csak Deák nem hagyta el többé fogadói kvartélyát a legszebb női szemek kedvéért. Talán rájött az öregúr, mint a végén minden férfiember, hogy nem érdemes mindenféle női dolgok elmulasztása céljából a kanapéről felkelni.

.oOo.